

RAAP-RAPPORT 5439

Plangebied Bisperink, Brinkweg 2 te Eibergen (gem. Berkelland)

Cultuurhistorisch onderzoek

Archeologie | Cultuurhistorie | Erfgoed

Colofon

Opdrachtgever: ForFarmers B.V.

Titel: Plangebied Bisperink, Brinkweg 2 te Eibergen (gem. Berkelland); cultuurhistorisch onderzoek

Versie: 20-10-2021

Auteur: ir. L.J. Keunen

Projectcode: BKWG

Bestandsnaam: RAAPrap_5439_BKWG_20211020

Authorisatie: dr. N.W. Willemse

ISSN: 0925-6229

RAAP

Leeuwendeldseweg 5b

1382 LV Weesp

Postbus 5069

1380 GB Weesp

Telefoon: 0294-491 500

E-mail: raap@raap.nl

Website: www.raap.nl

© RAAP Archeologisch Adviesbureau B.V., 2021

RAAP Archeologisch Adviesbureau B.V. aanvaardt geen aansprakelijkheid voor eventuele schade voortvloeiend uit het gebruik van de resultaten van dit onderzoek of de toepassing van de adviezen.

Samenvatting

In verband met de beoogde realisatie van 4 nieuwe woningen op het historisch erf Bisperink, gelegen binnen de beleidsmatig beschermde buurtschap Loo, heeft RAAP in opdracht van ForFarmers B.V. een cultuurhistorisch onderzoek naar dit erf uitgevoerd. Uit dit onderzoek komt naar voren, dat het agrarisch erf een voorgeschiedenis heeft die minstens 550 jaar en waarschijnlijk nog wel langer terug reikt. Bisperink was in de late 15e eeuw een kapittelgoed van het stift Vreden, en was mogelijk afkomstig uit de leengoederen van de heer van Borculo, waar ook het naastgelegen erf Boerhof (zie hierna) bij hoorde. Van het verdwenen erf Boerhof wordt vermoed dat het lag ter plaatse van de oude (moes)tuin van Bisperink. Deze tuin bevindt zich tegenwoordig onder het erf, de bermsloot en de dijken van de Berkel.

Over de opbouw van het erf zijn we vooral goed geïnformeerd voor de laatste twee eeuwen. De boerderij en een grote schuur vormen de rode draad door de geschiedenis van het erf, dat een langgerekte vorm had en naar het noorden toe ontsloten werd, richting de Looweg. Daaromheen stonden kleinere bijgebouwen waarvan de meeste na enkele decennia weer door nieuwe, op vaak iets andere plekken rondom boerderij en schuur, werden vervangen. In de tweede helft van de 20e eeuw werd eerst een grote ligboxenstal gebouwd en werden vervolgens de meeste bijgebouwen gesloopt. Een nieuw woonhuis kwam rond 1980 naast de ligboxenstal. De boerderij werd daarna als opslag- c.q. werkplaats gebruikt. In de deel staat nog steeds het jongvee.

Uit de waardering is naar voren gekomen dat het erf in zijn huidige vorm een middenwaarde heeft. Die middenwaarde is echter een resultaat van een middeling van de cultuurhistorisch laag te waarderen recentere bebouwing en de veel hogere waarden voor de boerderij, de ontsluiting van het erf richting de Looweg en enkele objecten op het erf (kleine bijgebouwen, bomen). De waarde van de beschermde buurtschap Loo als geheel is hoog. Gezien de opgave is uit dit onderzoek naar voren gekomen dat door behoud van waardevolle objecten en structuren, sloop van de minder waardevolle objecten en een gerichte invulling van de bouwopgave – namelijk door herstel van de historische erfstructuur en ontsluiting – de cultuurhistorische waarden van zowel het erf als van Loo als geheel versterkt kunnen worden. Dit uitgangspunt is in een aantal adviezen concreter uitgewerkt.

Inhoud

Samenvatting	3
Inhoud.....	4
1 Inleiding	5
1.1 Kader	5
1.2 Opzet	5
2 Historische ontwikkeling	7
2.1 Ondergrond	7
2.2 Eigendom en bewoning	10
2.3 Ruimtelijke en landschappelijke ontwikkeling.....	24
3 Cultuurhistorische waardenstelling.....	39
4 Adviezen	42
Literatuur	45
Overzicht van figuren, tabellen, bijlagen en appendices	46

1 Inleiding

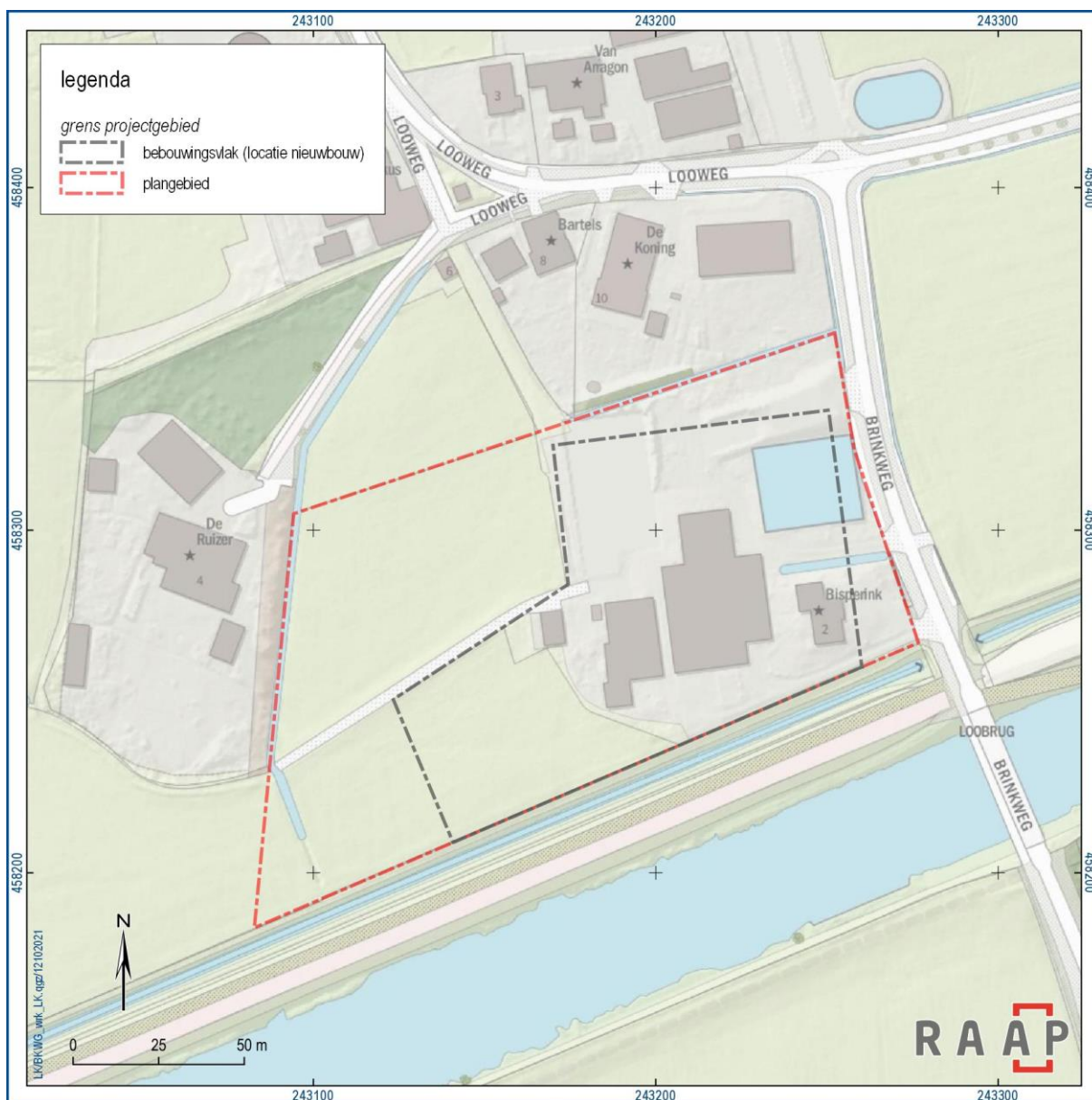
1.1 Kader

De familie Te Raa is voornemens vier woningen te laten bouwen op het perceel Brinkweg 2 te Eibergen (figuur 1). Het plangebied is onderdeel van het waardevol cultuurhistorisch ensemble Mallem, waarover in 2017 een beleidsregel is vastgesteld.¹ Om deze wijziging van het bestemmingsplan mogelijk te maken, heeft de gemeente Berkelland daarom verzocht een cultuurhistorisch onderzoek te laten uitvoeren als onderlegger voor de procedure en voor het ontwerp. ForFarmers heeft als adviseur van de familie Te Raa aan RAAP verzocht dit onderzoek uit te voeren.

1.2 Opzet

Allereerst wordt het gebied vanuit cultuurhistorisch perspectief onderzocht en beschreven. De beschrijving en analyse daarvan zijn in hoofdstuk 2 te vinden. Vervolgens volgt een waardenstelling (hoofdstuk 3), waarna adviezen over de omgang met het aanwezige erfgoed worden gegeven (hoofdstuk 4).

¹ Keunen e.a. 2016

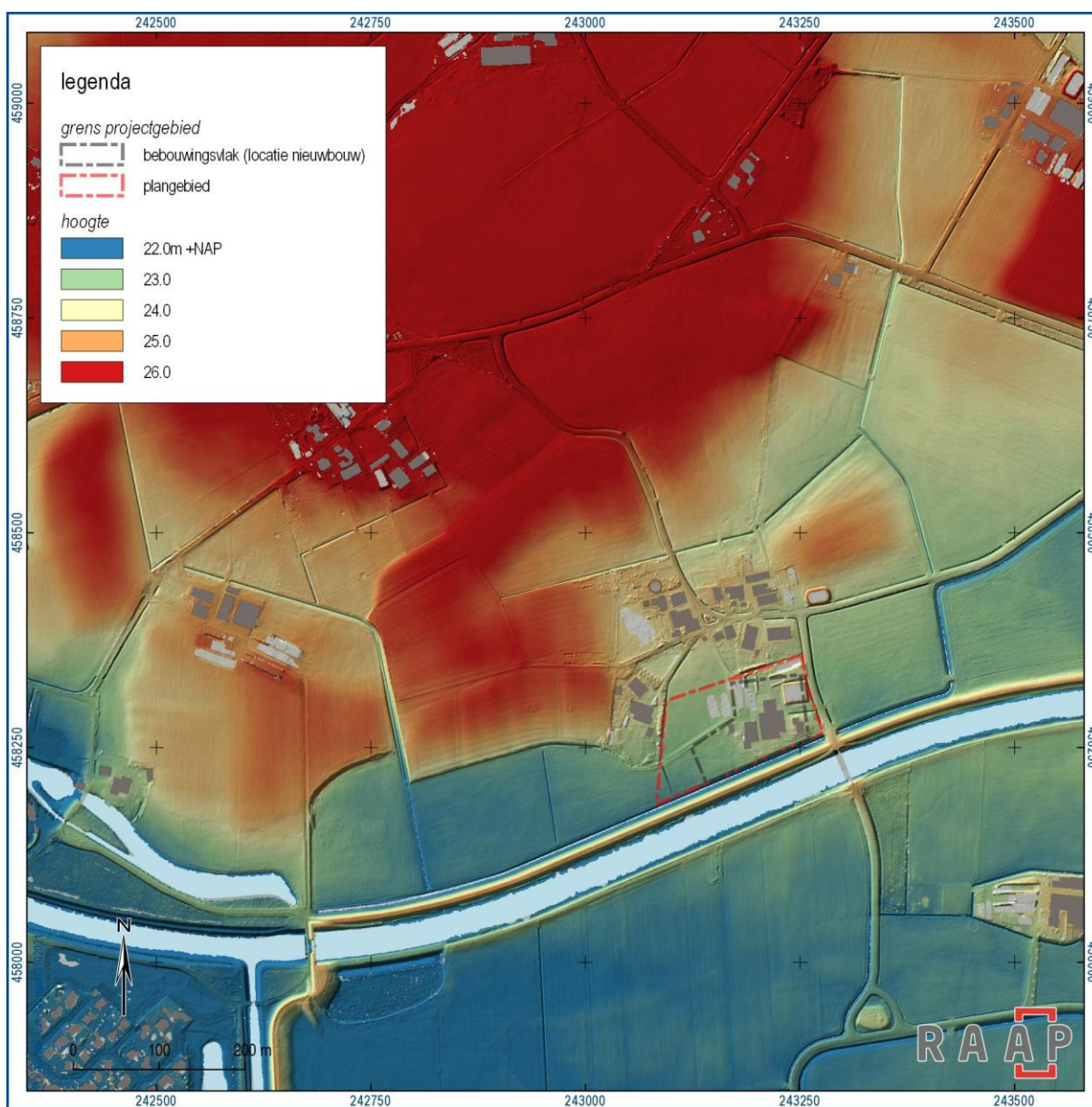
Figuur 1. Ligging van plangebied en beoogd bebouwingsvlak.

Zie bijlage 1 voor de dateringen van de in dit rapport genoemde archeologische perioden.

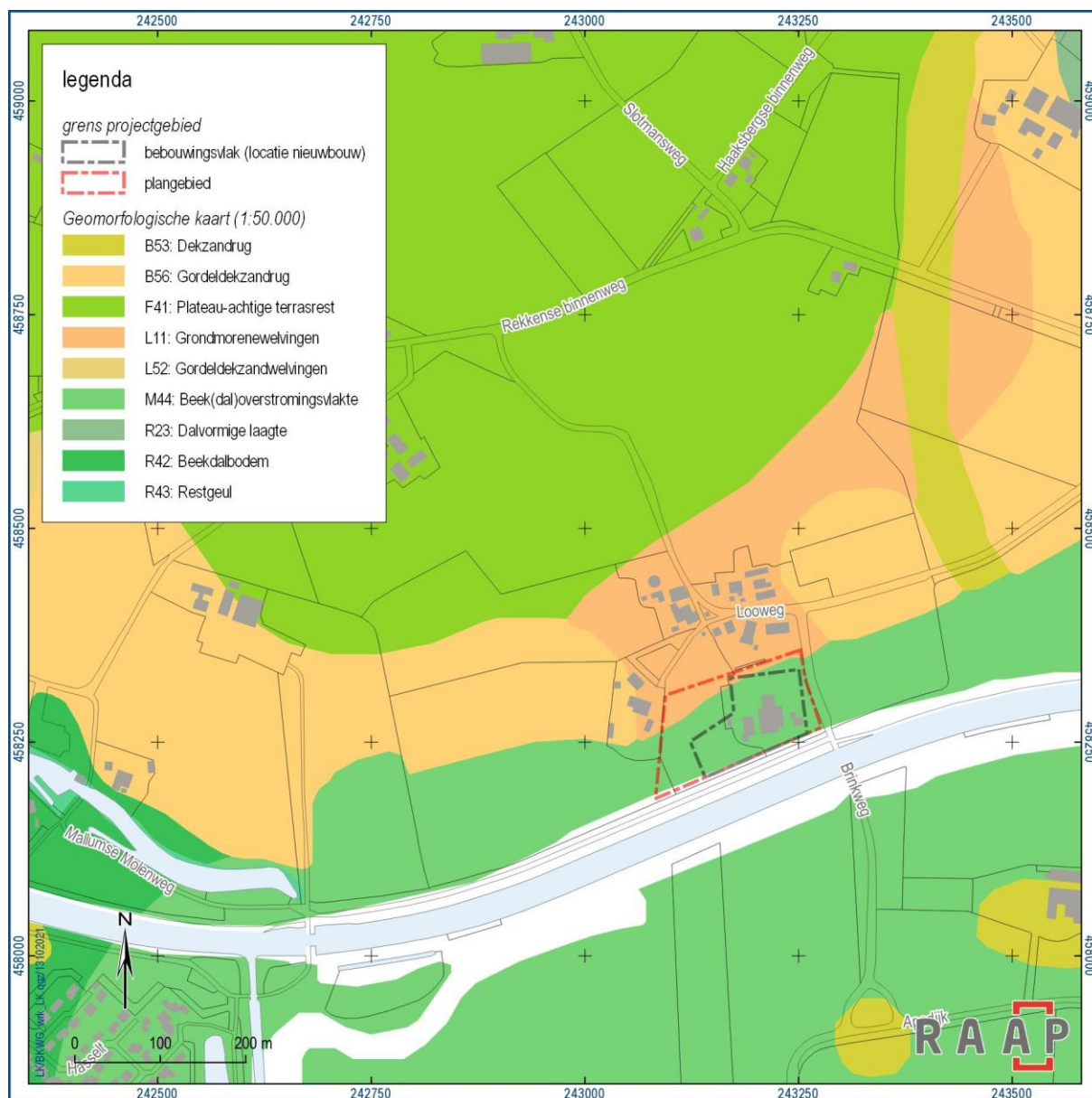
2 Historische ontwikkeling

2.1 Ondergrond

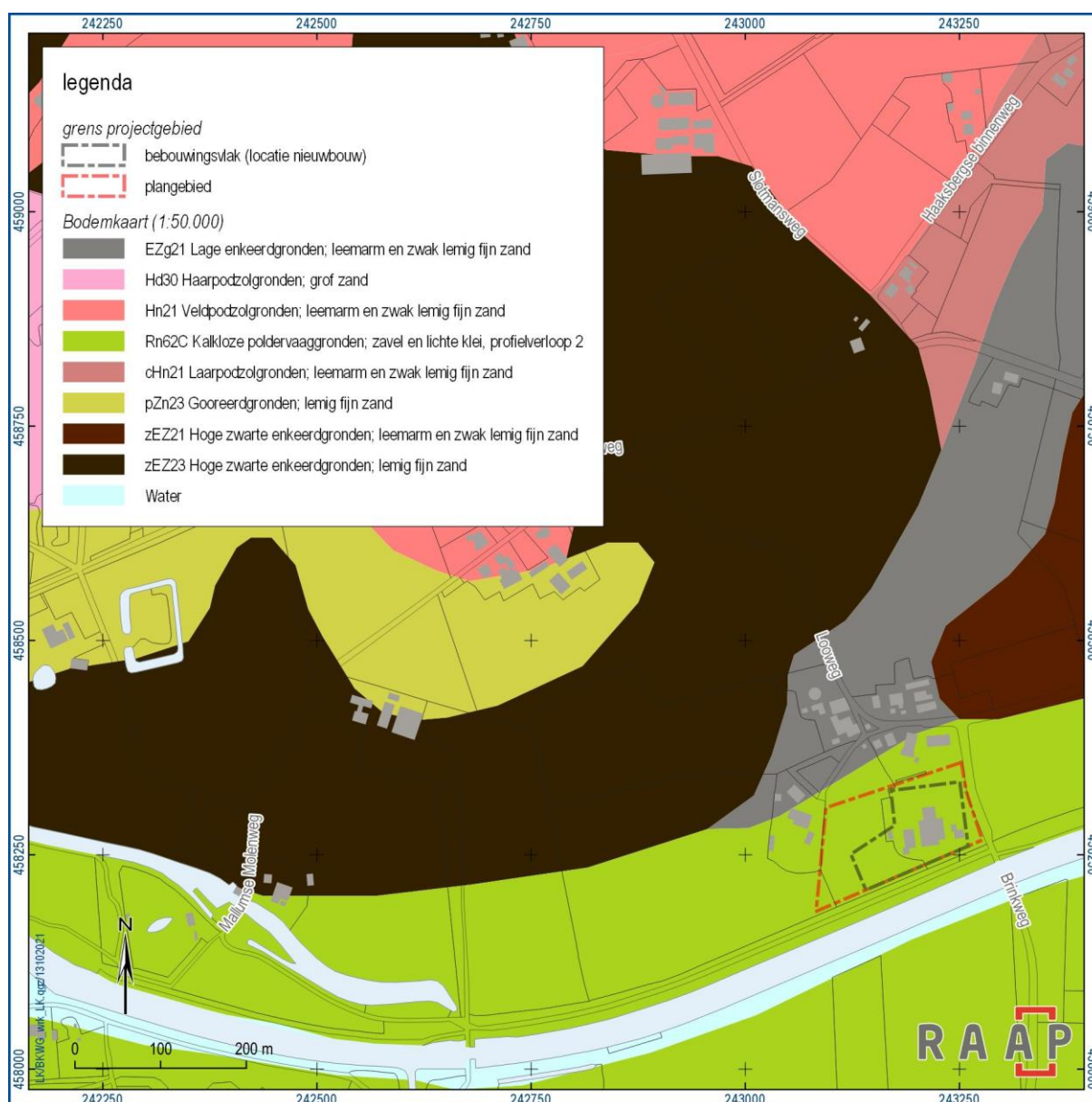
De buurtschap Loo ligt op de overgang van een zone met gordeldekzanden naar het Berkeldal (figuur 3). Die gordeldekzanden zijn in de laatste ijstijd, toen het landschap koud, droog en vrijwel onbegroeid was, over het landschap gestoven en hier tegen de flanken van de Mallemses, een plateauachtige terrasrest, afgezet. Dit reliëfrijke landschap bood later een goede basis voor de vestiging van landbouwers.

Figuur 2. Maaiveldhoogte in het plangebied. De Mallemses en de kleinere kampen in het zuiden komen er door hun rode kleur goed uit (bron: AHN3).

Figuur 3. Geomorfologie (terreinvormen) van het plangebied en omgeving (bron: Alterra).

Figuur 4. Bodems van het plangebied en omgeving (bron: Alterra).

De nadere typering van de bodems, een manier om de bodemvorming in de bovenste 1,5 meter van de ondergrond te beschrijven, laat iets zien over het menselijk gebruik. In het plangebied vinden we kalkloze poldervaaggronden. Dit zijn zandige kleibodems die kenmerkend zijn voor een beekdal als dat van de Berkel. Aangrenzend vinden we plaggendecken (hoge zwarte enkeerdgronden) met lemig fijn zand op de gordeldekzanden rond de Mallemses es. Verder oostelijk komen alleen dekzandbodems met leemarm en zwak lemig fijn zand voor. Waar enkeerdgronden voorkomen is het maaiveld door plaggembesting vanaf de eindfase van de late middeleeuwen opgehoogd. Deze intensieve vorm van bemesting werd toegepast om de opbrengst van de akkers te vergroten om het groeiend aantal monden te voeden.

2.2 Eigendom en bewoning

2.2.1 Middeleeuwen en zestiende / zeventiende eeuw

Erf Bisperink / Grijsen

In de late middeleeuwen was het erf Bisperink nog bekend onder de naam Grijsen.² Het was een zogenaamd eigenhorig goed van een kapittel van het stift Vreden.³ Het moet niet verward worden met het andere hofhorige goed genaamd Grijsen dat onder Mallem lag.⁴

Grijsen op 't Loo kwam vermoedelijk pas in de 15e eeuw in bezit van het kapittel van het stift Vreden, maar op basis van de naam is op zijn laatst een oorsprong in de volle middeleeuwen (1000-1200) te verwachten (zie § 2.3.2). De historicus Te Vaarwerk veronderstelde namelijk dat Grijsen eerder aan de heer van Borculo had toebehoord omdat ernaast het omgrachte Borculose leengoed Boerhof lag én omdat in 1471 een horige met de naam Grijsen met haar man en kinderen door de heer van Borculo aan het kapittel in Vreden (figuur 5) werd overgedragen.⁵ Grijsen op 't Loo was naast een eigenhorig goed ook een zogenaamd garf- of Kleidergut van het kapittel. Inkomsten die het erf opbracht gingen naar de hofhouding van de proosdes en het kapittel. Zo moest Johann Grijsen in 1560 43 daler betalen om te mogen trouwen.⁶ 'Grise' behoorde in 1529 tot één van de grootste erven in het kerspel Eibergen; het betaalde 2 gulden aan schatting, een vorm van grondbelasting.⁷

Tijdens de Tachtigjarige Oorlog werd ook het erf Grijsen getroffen. Uit documenten blijkt dat in 1588 het vee van de weduwe Ryze Grijsen geroofd werd. Haar man en zoon werden door het *Spanische Kreigsvolk und reuter erbarmtlich durchgeschossen und thotlich umbrocht*. In 1617 werd Berteken Grijsen uit de horigheid ontslagen tegen betaling van 10 rijksdaalder. Later zou een zekere Johan Grissens naar de Olminkhof gaan. Hij kreeg op 13 maart 1636 het erf en goed Griessen voor 15 jaar in gebruik, net zo lang tot dat de kinderen van zijn overleden vrouw volwassen zouden zijn. In mei 1646 deed vervolgens ene Johan Griessen voor hem en zijn vrouw 'erfwinning'. Deze Johan Griessen moet één van die neven zijn geweest waarvoor hun oom Johan Grissens de zaken waarnam.⁸ In het verpondingskohier uit 1648 wordt als eigenaar *Jan de Grijsen op 't Loe* genoemd. Het erf was ook volgens deze bron eigenhorig aan het kapittel te Vreden. Opvallend was dat bij het huis een lijftucht stond (een huisje voor de ouders) en dat er twee tuinen bij hoorden. In totaal waren er aan dit erf 10½ molder (een oppervlaktemaat) aan bouwland verbonden, alles tiendvrij.⁹ In 1659 verkocht (?) de abdis van Vreden het erf aan ene Johan Gevers, en in 1694 kreeg die toestemming om het erf te mogen vrijkopen van de (hof)horigheid.¹⁰

² Een kapittel was een gemeenschap van geestelijken, in dit geval verbonden aan het adellijk vrouwenklooster te Vreden. Eigenhorigheid hield in dat de eigenhorige personen een nauwe band met hun heer hadden, en dat bij overlijden bijvoorbeeld alle bezittingen aan de heer toekwamen.

³ Een kapittel was een gemeenschap van geestelijken, in dit geval verbonden aan het adellijk vrouwenklooster te Vreden. Eigenhorigheid hield in dat de eigenhorige personen een nauwe band met hun heer hadden, en dat bij overlijden bijvoorbeeld alle bezittingen aan de heer toekwamen.

⁴ Te Vaarwerk 2001: 148

⁵ Te Vaarwerk 2001: 148

⁶ Te Vaarwerk 2001: 148

⁷ Te Vaarwerk 2001: 156

⁸ Te Vaarwerk 2001: 148

⁹ <https://www.yumpu.com/nl/document/read/13804620/transcriptie-stad-en-heerlijkheid-borculo>, p. 127; een tiend was de plicht het tiende deel van de oogst af te dragen.

¹⁰ Te Vaarwerk 2001: 148

Erf Boerhof

De Boerhof werd in 1581 gepacht door de erfgenamen van Giszbert van Brunckhorst, een situatie die tot na 1613 zou voortduren. In de leenadministratie van de heerlijkheid Borculo ¹¹ komen we het goed tegen.¹² Achtereenvolgens staan in de leenadministratie de volgende leenmannen vermeld: Rosier vonn Bronckhorst (vóór 1585 ¹³), zijn zoon Jacob vonn Brunckhorst (vanaf 1585), diens neef Frederich vonn Brunckhorst (vanaf 1590), diens zoon Ludolf von Brunckhorst (vanaf 1613), Arent Boumeester (vóór 1691) en Jan Schuirink (vanaf 1691). Bij de laatste wisseling stond het erf administratief bekend als *het huys Bourhof met den boomgaart*.¹⁴ De buurtschap Loo heette eertijds naar dit erf ook wel het Boerloo of Buerloo.¹⁵ Tussentijds, tussen 1636 en 1648, behoorde *Buerhof* toe aan (Herman) Otto Wachen, de voorganger van Arent Boumeester dus. Het land was tiendvrij, er was 6 schepel bouwland ¹⁶, en het werd op de zware garve verpacht.¹⁷ De dochter van (Herman) Otto Wachen, *Clara Maria Wachen op 't Buerhof*, huwde in 1671 in Eibergen met Arent Bouwmeester, die tot 1691 leenman voor dit goed was.¹⁸ Herman Otto zou zelf met Joanna van Bevervoorde getrouwd zijn geweest, de weduwe van Johan van Bronckhorst. Op die manier zou het leengoed van de familie Van Bronckhorst via Wachen bij Boumeester gekomen kunnen zijn. Na 1691 moet het goed vervallen zijn tot een klein boerenbedrijf.

¹¹ De leenadministratie registreerde de bedrijven waarvan de eigenaren in tijden van oorlog hun heer met wapens terzijde stonden. In ruil bood de leenheer bescherming aan zijn leenmannen.

¹² Te Vaarwerk 2001: 148

¹³ Hij was voogd van Eibergen en een zoon van de heer van Borculo die niet zijn vader als heer opvolgde.

¹⁴ Van Schilfgaarde 1961: 121

¹⁵ Te Vaarwerk z.j.

¹⁶ Een schepel is een kleine oppervlaktemaat.

¹⁷ Gelders Archief, archief marken en maalschappen, inventarisnr 466, d.d. 03-10-1636;

<https://www.yumpu.com/nl/document/read/13804620/transcriptie-stad-en-heerlijkheid-borculo>, p. 127

¹⁸ Gelders Archief, huwelijksregister Eibergen 1671

Figuur 5. Kerk van het stift Vreden, gewijd aan de H. Felicitas (bron: Wikimedia Commons).

Uit deze periode kennen we geen kaarten waarop Grijsen of Boerhof staan. Diverse kaarten uit de 17e eeuw laten de Berkel en de Loobrug wel zien, maar geen structuren of symbolen daarbuiten, hooguit een aanduiding van een plaatsnaam.¹⁹ Datzelfde geldt naar alle waarschijnlijkheid voor een kaart uit de late 16e of vroege 17e eeuw die in het archief in Anholt bewaard wordt. Het deel van deze kaart waarop Loo moet liggen lijkt in geen enkele publicatie afgebeeld en de kaart was voor dit onderzoek niet beschikbaar.²⁰

¹⁹ Gelders Archief, archief Hof van Gelre en Zutphen, inventarisnr 5202; diverse kaarten in databank ECAL

²⁰ Terhalle 1990; Te Vaarwerk 2001: 58

Figuur 6. De noordoostelijke Achterhoek, ca 1680. Loo staat met een symbooltje ingetekend, hier in blauw (bron: Gelders Archief, Topografisch-historische Atlas Gelderland, inventarisnr 323).

Figuur 7. De zeer schetsmatige Hottingerkaart uit de tweede helft van de 18e eeuw met de erven in 't Loo.

2.2.2 Achttiende eeuw

Grijsen

In de 17e eeuw waren Boerhof en Grijsen nog de enige gewaarde erven op het Loo.²¹ In die en de daaropvolgende periode was Grijsen het grootste deel van de tijd een pachtgoed. Aan de hand van de doopboeken is een aantal bewoners van de boerderij Grijsen te vinden. Minstens vanaf 1730 was dat Stoffel Roelevink op Grijsen (in 1729 woonde hij nog op 't Slat), en na hem Hendrik Grijsen.²² Zij waren echter alleen de bewoners, niet de eigenaren. In 1704 kwam ter markenvergadering ene Johan Gevers en daarna in 1728 mevrouw Gevers met Jan Grijsen, allen als gebruiker-bewoner.²³ In 1752 was het dr. Arnold Marienborgh die als gevolmachtigde optrad van dr. Jan Remink en mevrouw Geertruij Marienborgh²⁴ en in 1777 waren het Hendrik Grijsen en Waander Bruninck als lasthebbende van J.H.M. weduwe Reminck namens Grijsen op 't Loo.²⁵ Verder moet het naastgelegen erf Koning in de 18e eeuw van Grijsen zijn afgesplitst; eerder was het vermoedelijk één bedrijf.

In 1771 wordt in de maancedullen van het verpondingsboek van Mallem ingeschreven:

- Dr. Jan Remink te Deventer van Grijsen Plaatse op het Loo
- Van Ter Horsten land bij Leugemors gestaen, Jan, Gerrit en Engbert Grijsen eigen
- Het Clever Stukke, een stuk in den Mallemschen Esch, de halve weide, de Rommelers Riet, Jan, Gerrit en Engbert Grijsen eigen
- Burgmr. Roese te Deventer van Grijsen Plaatse op 't Loo, modo de Wed. Arnold Marrienborg

Grijsen behoorde toen dus aan dr. Remink en/of Roese toe, en het land werd aan een drietal (broers?) Grijsen verhuurd. De bewoner van de boerderij zelf was een andere Grijsen, zoals we zagen.

Boerhof

In 1704 was Johan Schuerink de eigenaar van Boerhof en daarmee gewaarde in de marke. Hij was sinds 1691 ook de leenman, zoals we al zagen. Op een onbekend moment daarna werd Boerhof door de bewoner-gebruiker gekocht. Jan Boerhof van 't Loo kwam namelijk in 1752 en 1777 ter markenvergadering.²⁶

In de genoemde maancedullen uit 1771 vinden we over Boerhof, ogenschijnlijk niet helemaal correct:

- De Wed. Willem Boerhof op 't Loo in plaats van Jan Boerhof, van huis, hof en land van Arent Bouwmeester gekogt, voor dezen Wachels gent.²⁷

²¹ Te Vaarwerk z.j.

²² Henderik Grijsen, huwde op 1 mei 1762 te Eibergen met Anna Geterhuid Simmelink, dochter van Arnoldus Simmelink. Hij werd in 1762 en 1763 ook wel Henderik Roelevink op Grijsen genoemd. Vanaf 1730 liet Stoffel Roelevink op Grijsen, zoon van Jan Roelevinck, op 2 april 1730 te Eibergen gehuwd met Fenneken Roosing en op 18 mei 1731 te Eibergen gehuwd met Jenneken Luggenhorst, meerdere kinderen te Eibergen dopen.

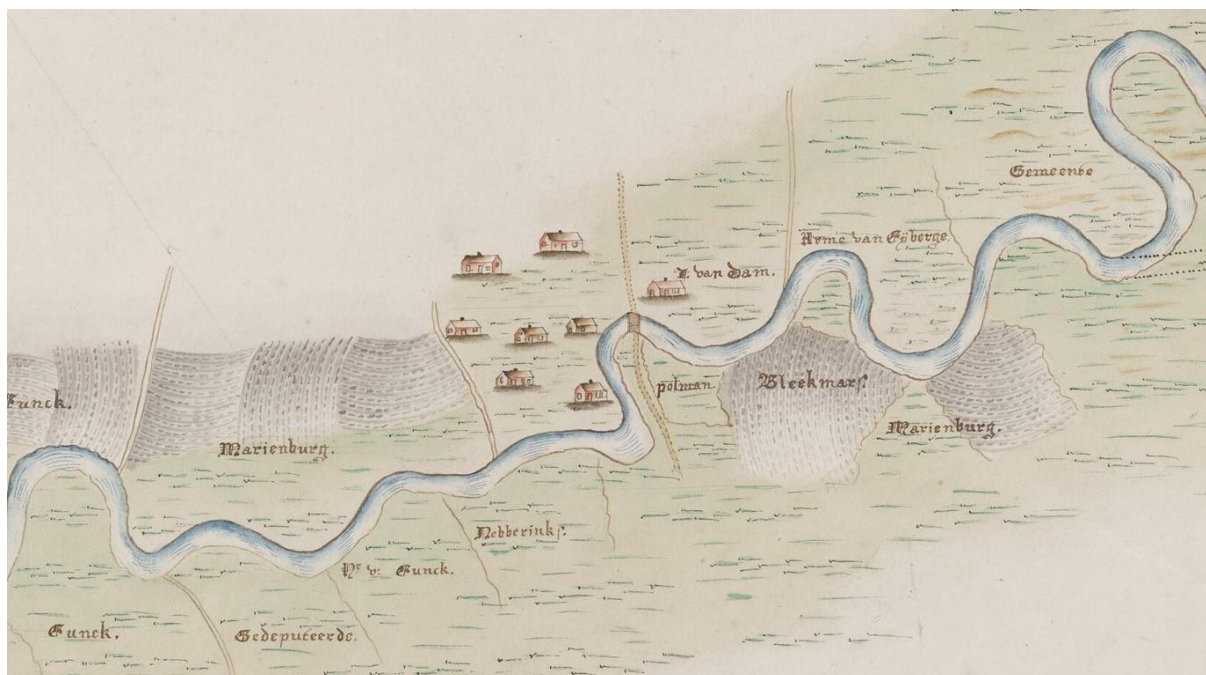
²³ Gelders Archief, archief marken en maalschappen, inventarisnr 466, d.d. 01-04-1728

²⁴ Gelders Archief, archief marken en maalschappen, inventarisnr 466, d.d. 11-09-1704 en d.d. 24-10-1752; Jan Remink (1690-1758) en Geertruij Marienborgh (1701-1780) waren een echtpaar; hun families waren in meerdere generaties met elkaar vervlochten. Zij maakten in 1758 hun testament op (bron: Stadsarchief Deventer, archief Familie Besier, inventarisnr 88). Arnoldus was de broer van Geertruij (bron: Stadsarchief Deventer, archief Familie Besier, inventarisnr 69).

²⁵ Gelders Archief, archief marken en maalschappen, inventarisnr 466, d.d. 27-09-1777

²⁶ Gelders Archief, archief marken en maalschappen, inventarisnr 466, d.d. 11-09-1704, 24-10-1752 en 27-09-1777

²⁷ Gelders Archief, archief Staten van het Kwartier van Zutphen en hun Gedeputeerden, inventarisnr 425, p. 281-283

Figuur 8. Het Loo op de Berkelkaart uit 1763. Centraal herkennen we de meander in de Berkel met de Loobrug, met direct links van de meander vermoedelijk Grijsen en Boerhof symbolisch weergegeven. We herkennen bezit van 'Marienburg' in de omgeving (bron: Stadsarchief Zutphen, 0001 oud archief van de stad Zutphen, inventarisnr 1899, d.d. 1763). Het is de oudste min of meer gedetailleerde kaart van het gebied waarop de erven staan afgebeeld.

2.2.3 Negentiende eeuw en later

Vanaf de 19e eeuw ontstaat er weer meer zicht op de eigendomsgeschiedenis van zowel erve Boerhof als erve Grijsen. Op 23 juli 1808 verdeelden Hendrik Boerhof (zoon van voornoemde Jan), weduwnaar van Janna Grootholt ²⁸, en zijn vijf kinderen onder meer *het plaatsjen, Boerhof genaamd, bestaande in een huisjen nr. 258, met een gaardeken en stukjen bouwland, te samen groot ongeveer vier schepels gesaaij, onder Eijbergen in de buurschap Loo gelegen*, alsmede drie percelen land, waaronder land te Eibergen op de Hemstede ²⁹ gelegen.³⁰ In 1811 had Hendrik Boerhof in de marke Mallem een aandeel in de organisatie die de woeste gronden beheerde, de marke, namens Boerhof, en Arnoldus Griesen namens *Griesen op 't Loo*.³¹ Toen Hendrik Boerhof en Janna Grootholt waren overleden, werden het huis en erve, genaamd het Boerhof, verkocht door de erfgenamen.³² Jan Bisperink was de koper, hij bezat het op de markedag van 23 april 1816.³³ In 1815 was Boerhof dus nog een separaat erf met een huisje erop, kort erna moet het zijn afgebroken.

²⁸ Hendrik Boerhof, zoon van Joannes Boerhof en Joanna Rentinck, gedoopt op 24 september 1762 te Neede, overleden op 9 juni 1814 te Loo, huwde op 13 mei 1787 te Eibergen met Janna Grootholt, dochter van Berent Grootholt. Hij huwde (2) met Grada Aalves. Vader Joannes Boerhof, zoon van Henderik Boerhof, huwde op 17 oktober 1761 te Eibergen met Janna Rentink, dochter van Jan Rentink.

²⁹ Deze naam verwijst mogelijk naar een oude, verlaten huisplaats.

³⁰ ECAL, Rechterlijk Archief Borculo, inventarisnr 440, fol. 32

³¹ Gelders Archief, archief marken en maalschappen, inventarisnr 466, d.d. 27-09-1811

³² Arnhemsche Courant, 18 juli 1815

³³ Te Vaarwerk z.j.

Figuur 9. Uitsnede van het Loo, 1818-1820. De boerderij heet hier al Bispering, en daarachter zien we de tuin liggen waar Boerhof stond (bron: Gelders Archief, 0509, inventarisnr 361, blad 0017).

Volgens de markenboeken van Mallem was in 1817 namens Griesen gewaard Arnoldus Griesen, de zoon van voornoemde Hendrik Grijzen ³⁴, en namens *Boerhoff* dezelfde Arnoldus Griesen en Jan Bispering. Dat betekent dat Bispering toen het goed Grijzen nog niet bezat. ³⁵

In 1832 ³⁶ bezaten Jan Bispering en consorten wel het erf, dat toen inmiddels als Bispering bekend was komen te staan. Hij moet het dus na 1817 verworven hebben, in aanvulling op Boerhof dat hij al bezat. ³⁷ Tot het gecombineerde goed behoorden toen enkele verspreide percelen, met name ten noordoosten van het erf, waar een kleine es lag. Ook het erf van de inmiddels gesloopte Boerhof was tot het goed Bispering gaan behoren. ³⁸ Jan Bispering was getrouwd met Reintjen Boerman, dochter van

³⁴ Arnoldus Griesen ofwel Grijzen, gedoopt op 14 mei 1769 te Eibergen, overleden op 04-11-1828 te Loo (gem. Eibergen), zoon van Hendrik Grijzen en Anna Geertruith Simmelink, huwde op 25 augustus 1799 te Eibergen met Maria Rommelters, dochter van Hendrik Rommelters en Berndina Landewers.

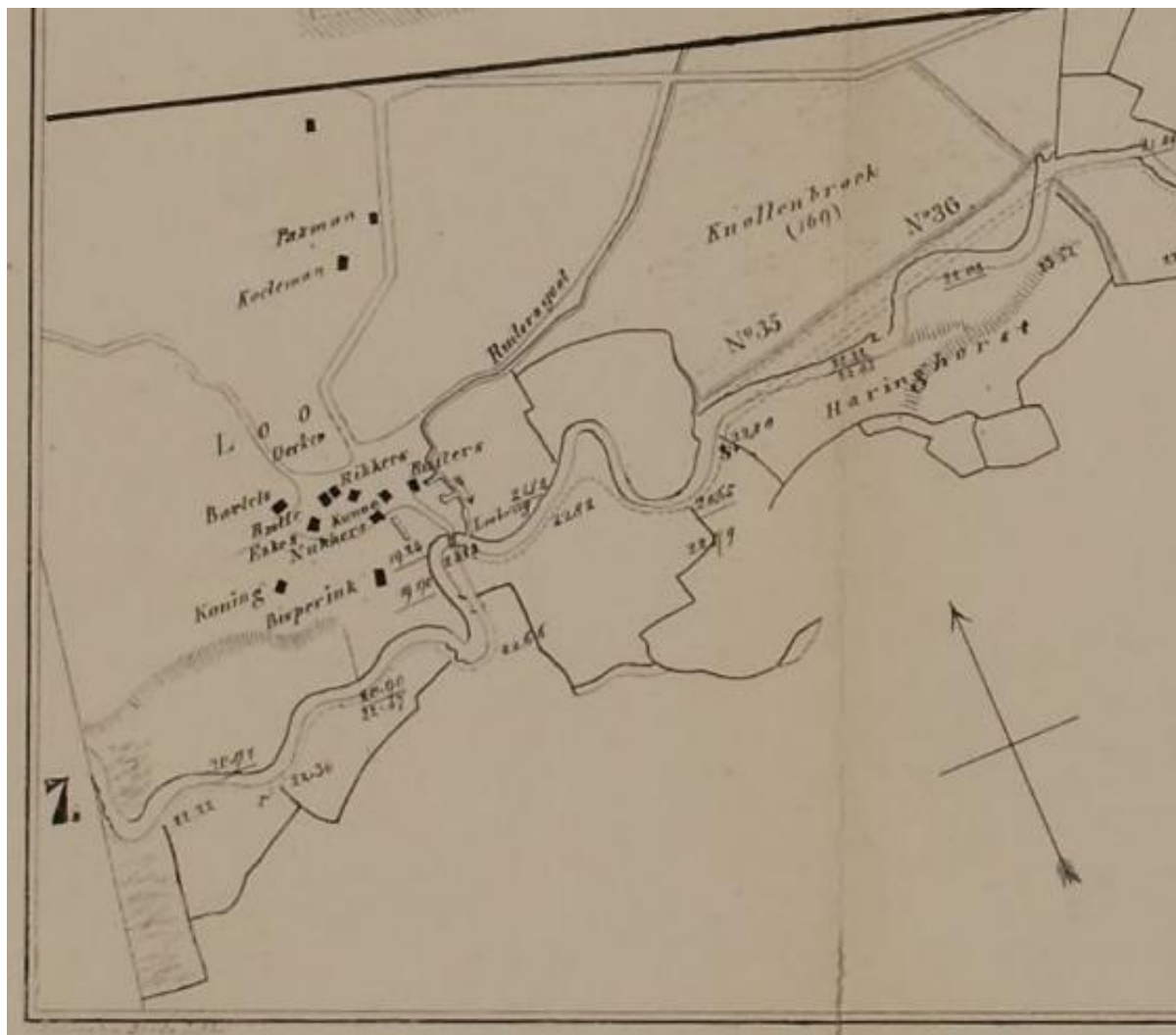
³⁵ Gelders Archief, archief marken en maalschappen, inventarisnr 466, d.d. 23-10-1817

³⁶ Het kadastraal minuutplan van Eibergen is getekend in 1828. Er zijn geen oudere edities van bekend.

³⁷ De exacte datum moet via de notariële archieven te achterhalen zijn.

³⁸ Te Vaarwerk 2001: 148

Jannes Boerman^{39 40}. In tegenstelling wat de naam doet vermoeden kwam het erf Boerhof niet door vererving uit de familie Boerman, maar door koop uit de eerder genoemde familie Boerhof. Bij registratie in het kadaster bezat Bisperink ruim 12 hectare, later nog met een paar hectare uitgebreid.⁴¹

Figuur 10. Het Loo op de Berkelkaart van 1844-1850 (bron: Gelders Archief, 0509, inventarisnr 362).

Rond 1853 (dienstjaar 1854) werd de boedel van Bisperink gescheiden. De nieuwe eigenaresse was Reindjen Boerman, vrouw (niet weduwe!) van Jan Bisperink, zoals hiervoor al genoemd. Nadat ook zij was overleden, vererfden de bezittingen, inmiddels ruim 40 hectare, rond 1864 (dienstjaar 1865) verder.⁴²

³⁹ Jannes Boerman, zoon van Jan Boerman, trouwde op 13 juni 1793 te Eibergen met Janna Bruinink, dochter van Waander Bruinink. In 1807 verwierven Jannes ten Boermans en zijn vrouw Janna Bruinink een perceel land in de buurtschap Loo.

⁴⁰ Jan Bisperink, gedoopt op 26 november 1786 te Neede, overleden op 10 juni 1864 te Loo (gem. Eibergen), zoon van Berend Bisperink en Catharina Groothuis, huwde op 10 maart 1815 te Eibergen met Reintjen Boerman, gedoopt op 1 juni 1794 te Neede, overleden op 2 januari 1863 te Loo (gem. Eibergen), dochter van Jannes Boerman en Janna Bruinink.

⁴¹ Kadastrale leggers Eibergen, reeks 1, artikel 38

⁴² Kadastrale leggers Eibergen, reeks 1, artikel 1030

De nieuwe eigenaar was Berend Bisperink, landbouwer te Eibergen, die het met enkele niet nader genoemde familieleden bezat.⁴³ Jan Bisperink, vermoedelijk zijn vader, was de vruchtgebruiker. Rond 1876 (dienstjaar 1877) veranderde de eigendomssituatie en werd Berend Bisperink volledig eigenaar, zonder 'cum suis' en zonder vruchtgebruiker.⁴⁴ Kort daarna liet Berend Bisperink bij- en nieuwbouwen. Het ging om een kleine uitbreiding van de bestaande boerderij, om uitbreiding van de schuur vooraan op het erf en om nieuwbouw van twee nieuwe bijgebouwen. Het erf werd daarbij iets groter.⁴⁵ Huis, schuur en erf (kadastraal bekend als A 2102, 2425 m²) kwamen daarop in handen van Berend Bisperink en consorten, met de gemeente Eibergen als mede-eigenaar voor de weg.⁴⁶ Rond 1885 (dienstjaar 1886) trok de gemeente Eibergen zich terug als mede-eigenaar, waarna het vergrote erf weer eigendom van Berend Bisperink alleen werd.⁴⁷ Rond 1886 (dienstjaar 1887) liet Bisperink opnieuw bijbouwen; wat weten we niet. Rond 1890 (dienstjaar 1891) werd het erf deel van een erfenis.⁴⁸

Figuur 11. Het zondagsschooltje (rechts) met op de achtergrond het erf Bisperink, ca 1970. We kijken hier op de noordgevel van de nu niet meer bestaande schuur. Op de achtergrond zien we nog de oude varkensstal die westelijk van de boerderij stond (bron: collectie ECAL).

Bisperink werd daarop verworven door Christiaan Bisperink, landbouwer te Eibergen op het Loo. Hij liet rond 1892 (dienstjaar 1893) bijbouwen. Een jaar later vond er redres, een hermeting, plaats en kreeg het erf de nieuwe kadastrale aanduiding A 2417, 2455 m² groot. Daarbij werd ook een aanbouw aan de noordelijke schuur ingetekend. Rond 1900 (dienstjaar 1901) volgde opnieuw nieuwbouw, en een jaar later gedeeltelijke sloop. Het ging om een bijgebouw noordwestelijk van de boerderij. Daarop kreeg het

⁴³ Berend Bisperink, geboren op 28 januari 1816 te Eibergen, overleden op 22 december 1889 te Loo (gem. Eibergen), huwde op 8 mei 1852 te Eibergen met Janna Wennink, geboren rond 1823, dochter van Engbert Wennink en Eva Ruwhoff.

⁴⁴ Kadastrale leggers Eibergen, reeks 1 en 2, artikel 1686 en 2149

⁴⁵ Kadastrale hulpkaartjes Eibergen, sectie A, nummer 141

⁴⁶ Kadastrale leggers Eibergen, reeks 2, artikel 2198

⁴⁷ Kadastrale leggers Eibergen, reeks 2, artikel 1532 en 2149

⁴⁸ Kadastrale leggers Eibergen, reeks 2, artikel 2149

de nieuwe kadastrale aanduiding A 2532. Op dat moment werd ook de Berkelkanalisatie kadastraal ingetekend. Ter hoogte van de tuin, weer eertijds de Boerhof stond, veranderde er niet zoveel, maar bij de Loobrug werd een meander uit de Berkel gehaald.⁴⁹ Bisperink was degene die in 1893 op zijn grond een zondagsschool voor de buurt liet bouwen.⁵⁰

Rond 1910 (dienstjaar 1911) vond opnieuw een verbouwing plaats, waarschijnlijk nieuwbouw van de oostgevel van de boerderij.⁵¹ Nadat in 1921 de oude Bisperink was overleden, bleef zijn weduwe er wonen, maar ging het eigendom over op zijn dochter en haar man Gerhardus Albertus te Raa.⁵² Zij stierf echter al een jaar later, op 16 maart 1922, zodat Te Raa met zijn kinderen en schoonmoeder op de boerderij achterbleef. Rond 1927 (dienstjaar 1928) liet hij herbouw van één of meerdere bouwwerken op het erf plaatsvinden. Uiteindelijk werd de boedel rond 1937 (dienstjaar 1938) gescheiden.⁵³

Te Raa werd als eigenaar opgevolgd door zijn zoon Christiaan te Raa⁵⁴, landbouwer op het Loo onder Eibergen. Rond 1940 (dienstjaar 1941) liet hij zijn percelen kadastraal verenigen, waardoor het nieuwe erf A 3005 ('huis, schuren, grasland, tuin') ontstond. Daarmee verdween ook de kavelgrens van het oude erf van de Boerhof, dat bovendien door een verbreding van de Berkel werd aangetast.⁵⁵ Te Raa verkocht het erf met enig land rond 1970 (dienstjaar 1971) aan zijn zoon Johan Gerard te Raa (27.12.1938 – 23.06.2011) en diens echtgenote. Hij bracht zijn bezit in de ruilverkaveling in, en ontving rond 1973 (dienstjaar 1974) 'huis, schuren, school en grasland' met de kadastrale aanduiding L 80 terug. Na een verkoop van een klein deel van het ruim 7 hectare grote perceel werd dit L 299. Na opnieuw een verkoop werd dit L 405, met adres Brinkweg 2. Op de oudste kadastrale hulp- en veldwerkkarten van na de ruilverkaveling, uit dienstjaar 1976, staat alleen de boerderij, geen verdere bijgebouwen meer en ook de nieuwere bebouwing nog niet.⁵⁶

Na hem volgde zoon André te Raa in zijn voetsporen als eigenaar en boer op Bisperink.⁵⁷ Het erf is daarmee zeker sinds 1826 nooit buiten de familie Bisperink – te Raa geweest.

⁴⁹ Kadastrale leggers Eibergen, reeks 2, artikel 2276

⁵⁰ <https://www.historischekringeibergen.nl/zondagschool-het-loo/>

⁵¹ Kadastrale hulpkaartjes Eibergen, sectie A, nummer 294

⁵² Gerhardus Albertus te Raa, geboren op 19 oktober 1888 te Lemperhoek (Borculo), zoon van Willem te Raa en Hendrika Hennink, huwde op 1 mei 1912 te Eibergen met Johanna Bisperink, geboren rond 1887, overleden op 16 maart 1922 te Eibergen.

⁵³ Kadastrale leggers Eibergen, reeks 2, artikel 2276

⁵⁴ Christiaan te Raa, geboren op 3 juli 1912 te Loo (gem. Eibergen), overleden op 24 september 1973, huwde op 22 april 1937 te Eibergen met Grada Willemmina Keunen, geboren op 17 augustus 1913 te Wisch, overleden op 10 maart 2009, dochter van Gerrit Hendrik Keunen en Johanna Hendrika Gussinklo.

⁵⁵ Kadastrale leggers Eibergen, reeks 3, artikel 5599

⁵⁶ Kadastrale leggers Eibergen, reeks 4, artikel 8378; kadastrale hulpkaartjes Eibergen, sectie L, nummer 8

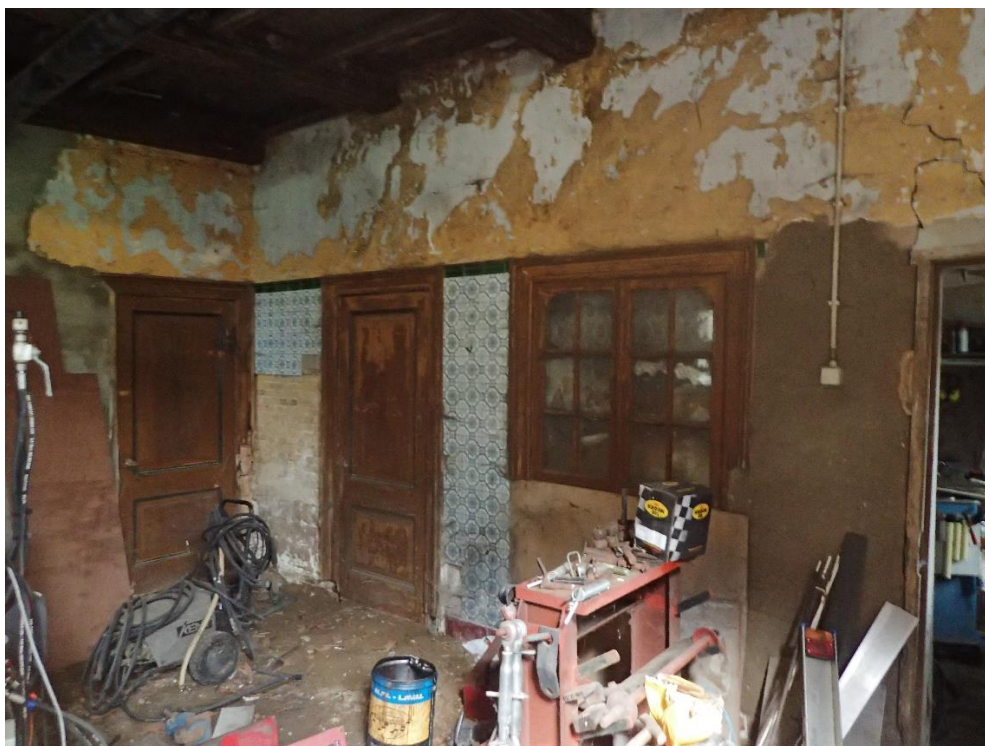
⁵⁷ Kadastrale leggers Eibergen, reeks 4, artikel 5599; <https://www.tubantia.nl/achterhoek/andre-en-judith-geven-familiebedrijf-op-t-loo-op-voor-groenere-toekomst-ad78ca3f/>

Figuur 12. Zuidgevel van de boerderij met het woongedeelte (rechts) en de oostgevel van de endskamer (voor). Daarboven zien we nog de takken van de oude kastanjes (foto: RAAP, 14 oktober 2021).

Figuur 13. Noordgevel van de boerderij, met de ingang van het bedrijfsgedeelte. In de gevel zijn talloze bouwsporen aanwezig die iets vertellen over de ontwikkeling van het gebouw sinds de bouw in 1826 (foto: RAAP, 14 oktober 2021).

Figuur 14. Relicten van het vroegere interieur van het woongedeelte, waaronder deuren, tegels en verdere, in slechte staat verkerende wandafwerkingen. Ook de plavuizen op de vloer zijn nog origineel (foto: RAAP, 14 oktober 2021).

Figuur 15. Wandafwerkingen, kleurstelling en kozijnen zijn deels nog origineel, maar de wandafwerking is deels in slechte staat (foto: RAAP, 14 oktober 2021).

Figuur 16. De deel wordt nog voor jongvee gebruikt (foto: RAAP, 14 oktober 2021).

Figuur 17. Vermoedelijk naoorlogs bijgebouw (foto: RAAP, 14 oktober 2021).

Figuur 18. Gevelsteen van de verbouwing uit 1926 (foto: RAAP, 14 oktober 2021).

Figuur 19. Gevelsteen van de bouw uit 1826 (foto: RAAP, 14 oktober 2021).

2.3 Ruimtelijke en landschappelijke ontwikkeling

2.3.1 *Structuur van de buurtschap*

Het erf Bisperink ligt in de buurtschap Loo onder Eibergen, naast de plaats waar eertijds aan de Berkel het Borculose leengoed Boerhof gelegen heeft. Meerdere boerderijen waren gegroepeerd op en rond een oost-west-gestreckte brink, die zich uitgestrekte van het beboste perceel voor Koning in het westen tot een plek oostelijk van de kruising Looweg-Brinkweg in het oosten. De Looweg loopt daarmee ter hoogte van Bisperink midden over en in de lengterichting van de oude brink. De brink was in de late middeleeuwen op de overgang van de es naar het beekdal, bij de erven, tot ontwikkeling gekomen en was in oorsprong gemeenschappelijk bezit.

Ten noorden van de brink lagen de boerderijen met de huidige adressen Looweg 2 en Looweg 3, ten zuiden ervan Looweg 4 en Brinkweg 2. De andere panden, nu bekend met de adressen Looweg 1, Looweg 6, Looweg 8 en Looweg 10, alsmede meerdere vóór 1977 verdwenen boerderijen⁵⁸, werden gebouwd waar eertijds de brink lag. Dat was een grote openbare ruimte waar de boeren functies een plek gaven die niet op het eigen erf konden, een 'boerengebruiksruimte' dus. Gaandeweg de geschiedenis zien we dat het steeds vaker werd toegestaan op de brink te bouwen of een stukje brinkgrond te kopen. Niet minder dan 8 erven lagen in 1832 op de brink van het Loo. Daardoor versnipperde de brink, en ontwikkelde die zich van een grote open ruimte naar een spinnenweb van wegen, waarbinnen percelen geprivatiseerd waren.

Ten zuiden van de brink lag een tweetal oude erven. Het westelijke erf Koning, Looweg 4, lag met zijn westzijde tegen de es van het Loo (en was vermoedelijk een 18e-eeuwse afsplitsing van Bisperink), terwijl het middeleeuwse erf Bisperink zelf volledig werd omgeven door de beekdalgraslanden van de Berkel. Die rivier maakte ten oosten van het erf een flinke lus naar het noorden, waarbij op de kop van de lus een brug lag. Daarover liep een weg die vanuit de brink naar de graslanden aan de overzijde van de beek voerde.

2.3.2 *Veldnamen*

Veldnamen geven een blik op het vroegere landschap en het functioneren van de boerderij in het landschap. Misschien wel het meest bekend is de naam van de buurtschap: 'Loo'. De veldnaam Loo wijst op een beboste omgeving waarin de mens zijn activiteiten, zoals landbouw, ontplooid. Het gaat dus niet om een onaangetast bos, maar om een bewoonde bosrijke omgeving, en gezien de aard van de activiteiten (landbouw) zal dat wel op de lichter bewerkbare gronden zijn geweest. Het is voorstelbaar dat dit bos stond op de hogere gronden in de huidige buurtschap, dus de voormalige essen. Veldnamen met 'loo' dateren mogelijk ten dele van vóór het jaar 500.⁵⁹

Boerderijnamen zijn vaak afgeleid van de persoonsnaam van degene die ooit op die plek een boerderij liet bouwen of gebruikte. Dan kan ook het geval zijn bij de boerderij Grijsen of Griesen. Alhoewel boerderijnamen vaak op -ink eindigen, waarbij de uitgang -ink dan verwijst naar 'de familie van', hoeft dat niet per sé. Zeker in de volle middeleeuwen werden boerderijen nog vaak aangeduid met alleen de persoonsnaam van de gebruiker. In dit geval zou het kunnen gaan om een boerderij die ooit werd

⁵⁸ Deze boerderijen verdwenen vermoedelijk in het kader van de ruilverkaveling Rekken (1963-1974).

⁵⁹ Ter Laak 2005

gebruikt door een zekere Griso, een Germaanse voornaam die verwantschap vertoont met de heiligennaam Chrysogonus.⁶⁰

Bisperink is als naam pas sinds de vroege 19e eeuw verbonden aan het erf en stamt dus niet van deze plek. Bisperink en varianten daarop, zoals Bispink, maar ook het Engelse Bispham, zijn opgebouwd uit het achtervoegsel -ink 'de familie van' en het voorvoegsel 'Bisschop'. Nu ligt een relatie met de bisschop als boerderijeigenaar voor de hand, maar aannemelijker is hier een herleiding uit de voornaam 'Bisschop'.⁶¹ In dit geval moet de familie Bisperink afkomstig zijn van een boerderij met die naam, mogelijk in Diepenheim.

Veldnamenkaarten laten daarnaast nog allerlei perceelsnamen zien die verwijzen naar het historisch landgebruik van die plek. Deze vallen uiteen in namen voor wei- en grasland, zoals -mors, voor tuingrond nabij het huis, zoals -goorden en -hof, en voor akkerland, zoals -braak en -kamp.

Een opvallende naam, direct ten westen van de boerderij Koning, is *Huusstae*. Deze naam verwijst naar een vroegere huisplaats; in Markelo is ooit een volmiddeleeuws erf op een perceel met die naam opgegraven. Gezien de ligging kan onder de Huusstae de voorganger van één van de boerderijen in 't Loo liggen, wellicht van Bisperink. Dat sluit aan bij het feit dat volmiddeleeuwse boerderijen meestal iets hoger in het landschap lagen dan de laatmiddeleeuwse/nieuwetijdse opvolgers. Kunnen we dat dan ook aan het eigendom van de Huusstae zien? In 1832 was de Huusstae verdeeld tussen Arnoldus Grijzen (op dat moment eigenaar van Koning) en Jan Bisperink (eigenaar van Bisperink). Elk bezat twee percelen op de akker, en elk één op het oostelijk deel dat als Huusstae wordt aangemerkt. Beide personen waren nog in 1817 gezamenlijk gewaard namens Boerhof, en Grijzen alleen namens Bisperink – later opgevolgd door Bisperink. Hieruit komt een duidelijke relatie tussen de Huusstae en de erven Koning, Bisperink en Boerhof naar voren.

⁶⁰

https://www.cbgfamilienamen.nl/nfb/detail_naam.php?gba_naam=Grijzen&nfd_naam=Grijzen&info=analyse+en+verklaring&operator=eq&taal=

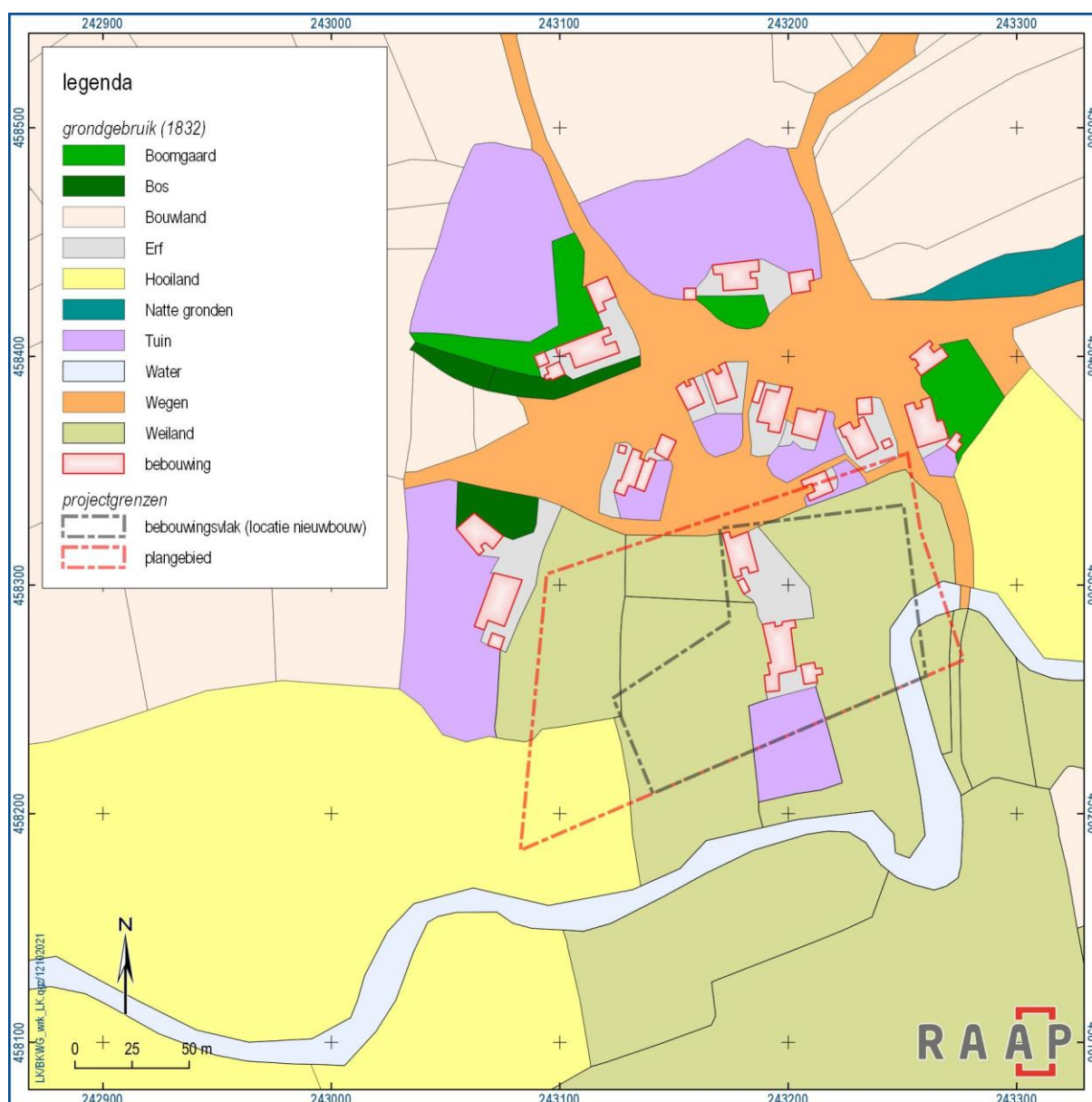
⁶¹ Hekket 1966

Figuur 20. Veldnamen in 't Loo. We herkennen ten noorden van de brink vooral de traditionele onderdelen van het agrarisch bedrijf: de goorden en hof (tuinen) en het akkerland (kamp, braak) (bron: Maas e.a. 2004).

Figuur 21. Veldnamen direct ten westen van het plangebied. Linksonder herkennen we de Malmse molen. De percelen den Akker, Huisstae en de Maot sluiten aan op het plangebied. Opmerkelijk is de veldnaam Huisstae: ligt hier de middeleeuwse voorganger van het erf Bisperink en/of Boerhof? (bron: Maas e.a. 2004).

Figuur 22. Grondgebruik in 1832 (bron: HisGIS Gelderland).

2.3.3 Het erf

Het erf van Bisperink zelf was in 1832 een langgerekte structuur (zie figuur 22), die van de brink in het noorden naar een vierkant perceel tuin in het zuiden voerde. De tuin wordt verondersteld het oude erf van de Boerhof geweest te zijn, maar was zeker in 1818 al tuingrond.⁶² Op het erf zelf stonden de grotere gebouwen door de langgerekte vorm van het erf achter elkaar. Het dichtst bij de brink stond een grotere schuur, met daarachter een klein bijgebouw. In het zuiden stond een hallenhuisboerderij, met de niendeuren richting de brink en het woongedeelte met endskamer naar het zuiden. In de noordgevel, in het bedrijfsgedeelte, was een onderschoer aanwezig. Naast het woongedeelte stond een bijgebouw, vermoedelijk een bakhuis. De huidige boerderij is in hoofdvorm nog grotendeels gelijk aan

⁶² Te Vaarwerk 2001

de situatie van 1832. De boog boven de terugliggende niendeuren bevat een versierde sluitsteen met het opschrift ⁶³:

J · B

R · BM

1826

Merkwaardig genoeg sluit de huidige achtergevel met de sluitsteen uit 1826 niet aan op de vorm die de boerderij op het minuutplan uit 1832 heeft. Daar lijkt sprake te zijn geweest van verder terug liggende niendeuren, zoals op onderstaand voorbeeld. Hoe het dan kan dat toch een sluitsteen uit 1826 de gevel siert, die getuige de initialen wel van deze boerderij moet stammen, is niet duidelijk.

Figuur 23. Voorbeeld van een boerderij met onderschoer en verder terugliggende niendeuren (met dank aan C.J. Frank, MAB).

In 1878 werd er verbouwd aan het erf. De schuur werd naar het noorden toe verlengd, en de onderschoer aan de zuidzijde werd dichtgebouwd. Oostelijk ervan verrees een nieuw klein bijgebouw, net als ten zuiden ervan. Het oude kleine bijgebouwtje achter de schuur verdween. Verder werd in dat

⁶³ De initialen verwijzen naar de toenmalige eigenaar Jan Bisperink en Reintjen Boerman, het jaar moet het bouwjaar van de huidige boerderij zijn.

jaar ook de boerderij verbouwd, zowel aan de westgevel als aan de noordgevel: ook hier werd de onderschoer dichtgebouwd.⁶⁴ Hiermee ontstond een situatie die de plaatsing van de gevelsteen zoals die aanwezig is, maar die uit 1826 dateert, mogelijk maakt. Het is niet aannemelijk dat het minuutplan uit 1832 een fout bevat. Het moet wel haast zo geweest zijn dat de oude onderschoer ook deels van steen was, zodat de sluitsteen die boven de oude niendeuren ingemetseld was, bij de verbouwing van 1878 naar de nieuwe gevel is gehaald. Bouwhistorisch onderzoek zou hierover meer uitsluitsel kunnen geven; in het huidige gevelbeeld zien we ook dat het metselwerk van de achtergevel rond de gevelopening afwijkt van het overige.

In 1893 werd aan de oude schuur een uitbouw geplaatst⁶⁵ en in 1901 werd één van de kleine bijgebouwen uit 1878 gesloopt en vervangen door een nieuwe, direct naast de deel van de boerderij.⁶⁶ Dit gebouw stond later bekend als de varkensstal; hiervan is nog een zuidelijke muurrest bewaard gebleven. In 1911 volgde een verbouwing van de oostgevel van de boerderij.⁶⁷ Deze situatie bestond in 1941 nog.⁶⁸ Niet uit kadastrale data herkenbaar, maar wel aan de boerderij zelf is een vernieuwing van de zuidgevel van het woongedeelte in 1926. Daarbij werd een gevelsteen ingemetseld met de tekst:

19 HUIZE 26

BISPERINK

Op het huidige erf zijn de boerderij die van vóór 1832 dateert en een restant van de varkensstal uit 1901 (deel van de zuidmuur) nog aanwezig. Het woongedeelte van de boerderij en de endskamer zijn, nadat zij hun woonfunctie verloren, van binnen deels leeggebroken. Wel zijn deels de oude plavuizenvloer, deuren, balken en plafonds en relictten van muurafwerking nog aanwezig. De deel wordt momenteel gebruikt voor jongvee.

De andere gebouwen, te weten de schuur van vóór 1832, het naastgelegen bijgebouw uit 1878 en het bakhuis van vóór 1832, moeten in de tweede helft van de 20e eeuw zijn afgebroken. Wel kwamen er na 1945 nog een kleine stal en kippenhok westelijk van de boerderij voor terug. In plaats van het bakhuis verrezen oostelijk van de boerderij in die periode een ligboxenstal (1960) en een woonhuis. Het nieuwe huis werd vóór 1989 gebouwd. Markant is verder nog een tweetal kastanjes voor het woongedeelte van de boerderij.

⁶⁴ Kadastrale hulpkaartjes Eibergen, sectie A, nummer 141

⁶⁵ Kadastrale hulpkaartjes Eibergen, sectie A, nummer 204

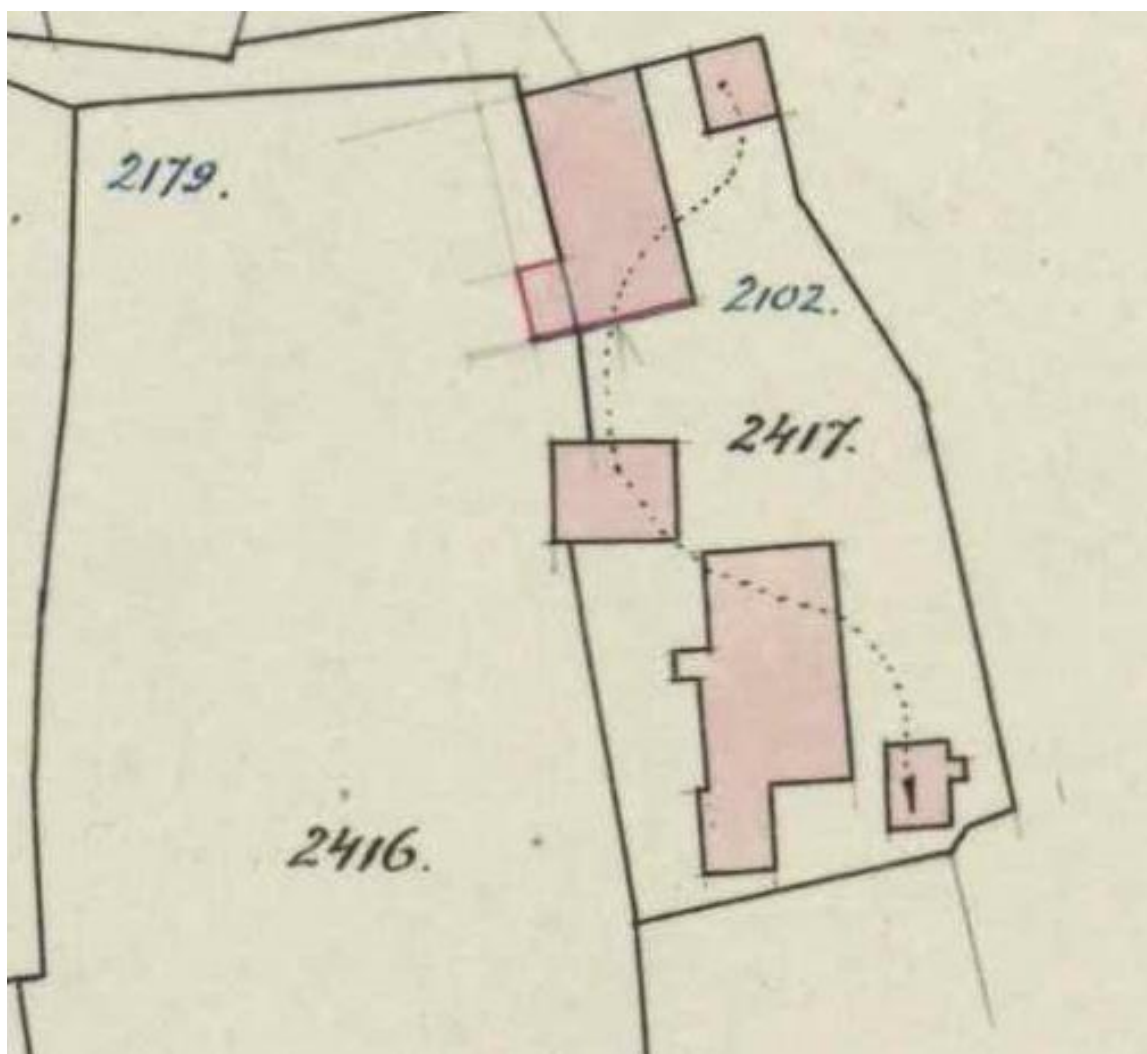
⁶⁶ Kadastrale hulpkaartjes Eibergen, sectie A, nummer 241

⁶⁷ Kadastrale hulpkaartjes Eibergen, sectie A, nummer 294

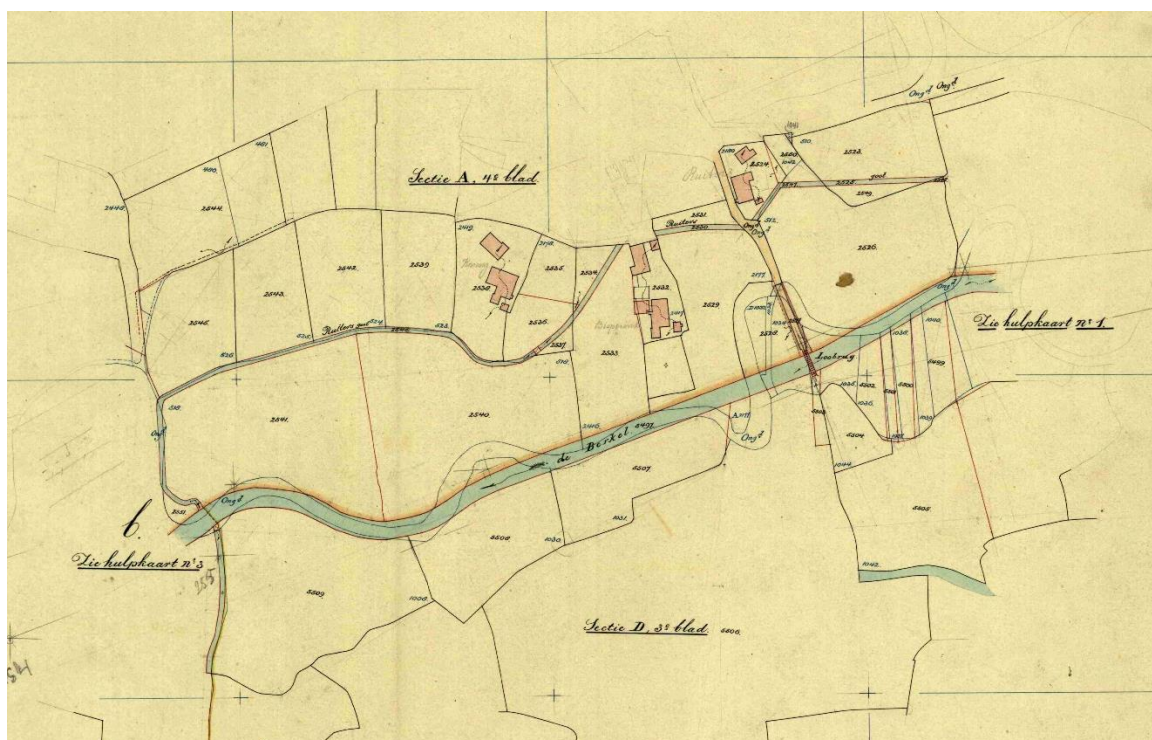
⁶⁸ Kadastrale hulpkaartjes Eibergen, sectie A, nummer 429

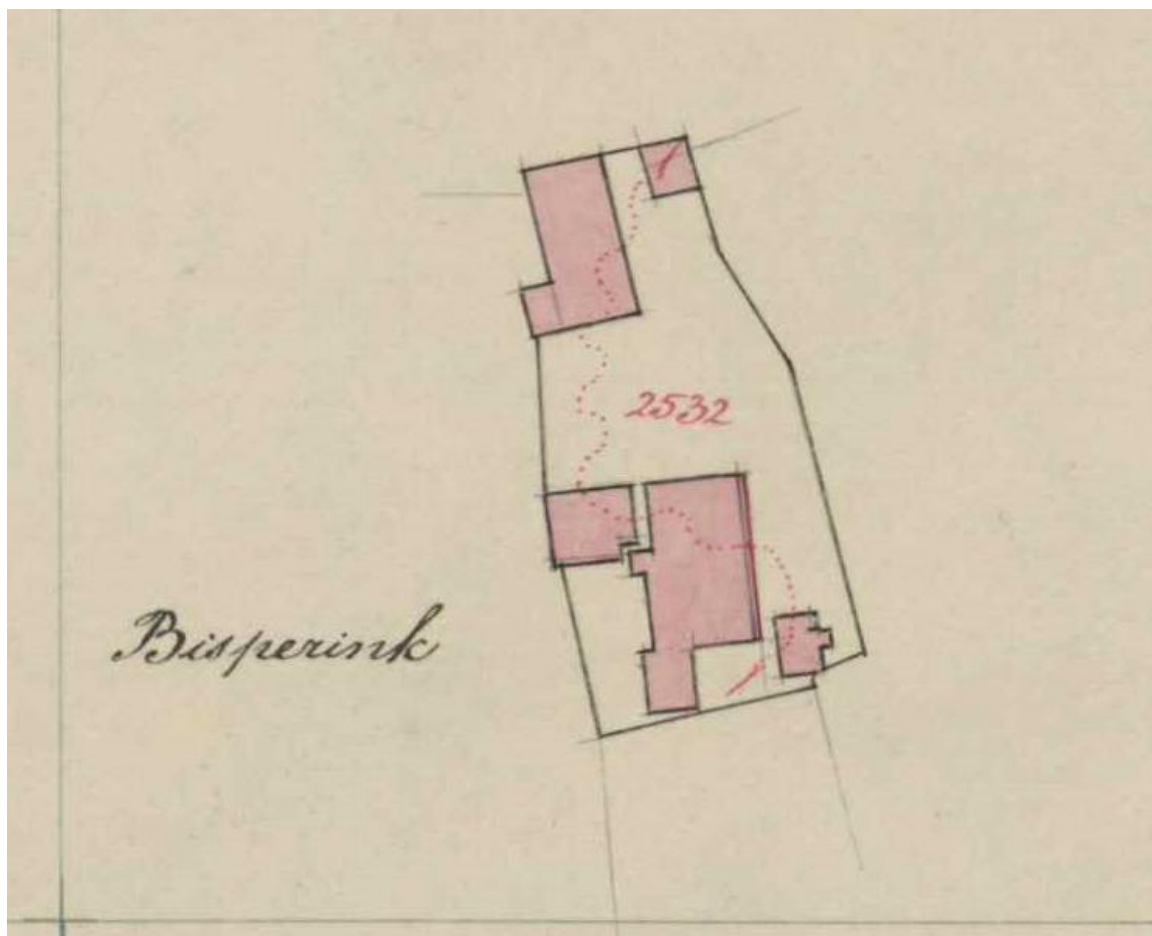
Figuur 24. De veranderingen in 1878. Zwart omlijnd en rood gevuld is bestaand, zwart omlijnd en niet gevuld is verdwenen, rood gearceerd is nieuw (bron: kadastrale hulpkaartjes Eibergen, sectie A, nummer 141).

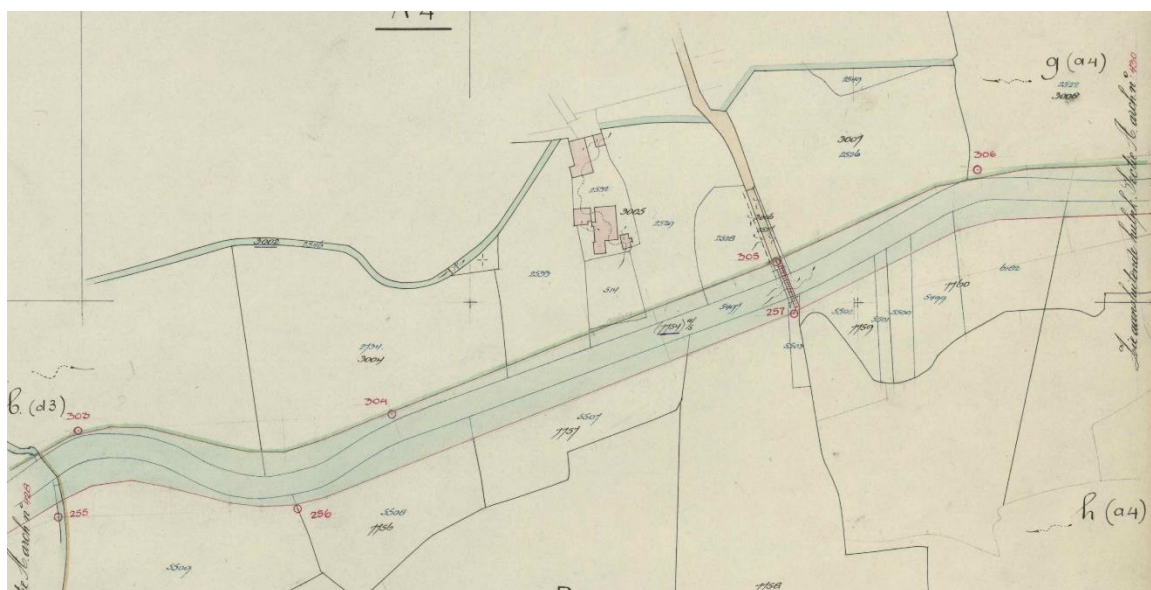
Figuur 25. De uitbreiding van de schuur, 1894 (bron: kadastrale hulpkaartjes Eibergen, sectie A, nummer 204).

Figuur 26. Aanpassingen van erf én Berkel, 1901 (bron: kadastrale hulphaartjes Eibergen, sectie A, nummer 241).

Figuur 27. De vernieuwing van de oostelijke gevel, dj. 1912 (bron: kadastrale hulpkaartjes Eibergen, sectie A, nummer 294).

Figuur 28. Aanpassingen aan de Berkel, 1941 (bron: kadastrale hulpkaartjes Eibergen, sectie A, nummer 429).

Figuur 29. Inmiddels begroeide oude ontsluiting van het erf, met op de achtergrond de boerderij (foto: RAAP, 14 oktober 2021).

Figuur 30. Zicht op de bebouwing die eertijds op de brink van het Loo stond (foto: RAAP, 14 oktober 2021).

2.3.4 Inrichting van het landschap

Tegelijk heeft de veranderde inrichting van het landschap ook invloed gehad op de wegenstructuur van het Loo. We zagen al dat rond 1900 de grote meander uit de Berkel werd gehaald. De voorganger van de huidige Brinkweg bleef als doodlopende weg naar de graslanden aan de overzijde bestaan, maar de Loobrug kwam door de kanalisatie van de Berkel op een andere plek te liggen. Ook werden er langs de Berkel dijkes aangelegd. Het erf van de Boerhof bleek hierbij onaangetast. Belangrijk voor Bisperink is dat het erf in die tijd nog steeds op het noorden, op de brink, was gericht. Een verbinding met het doodlopende pad naar de Loobrug verdween zelfs nog vóór 1955. Dit was de oude zuidgrens van de brink, welke weg langs de noordgrens van het huidige erf van Bisperink liep en verder liep richting Looweg 4.

Vóór 1977 werd de Berkel verder gekanaliseerd en de dijk verbreed. De Brinkweg werd toen naar het zuiden doorgetrokken en aangesloten op de eveneens nieuw aangelegde Apedijk. Aan de voet van de Berkeldijk werd een nieuwe weg aangelegd, die het erf Bisperink voortaan direct naar de Brinkweg ontsloot. In eerste instantie bleef de oude erfontsluiting naar het noorden nog liggen, maar vóór 1989 raakte dat weggetje in onbruik en verdween meer en meer. Het is nog in de verkaveling te herkennen, maar wordt niet meer gebruikt en eindigt achter op het moderne agrarische erf van Bisperink. Bisperink heeft zich daardoor ruimtelijk van de rest van de fraaie oude kern van het Loo afgewend.

Figuur 31. De 'nieuwe' ontsluiting naar de Brinkweg; rechts de parallelsloot van de Berkel, met daarachter de Loobrug (foto: RAAP, 14 oktober 2021).

Het projectgebied in 1890.

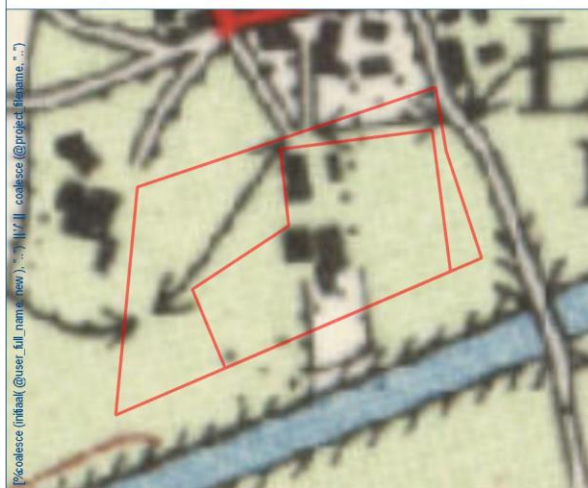
Het projectgebied in 1902.

Het projectgebied in 1927.

Het projectgebied in 1937.

Het projectgebied in 1955.

Het projectgebied in 1965.

Figuur 32. De ontwikkeling van het landschap tussen 1890 en 1965.

Figuur 33. De ontwikkeling van het landschap tussen 1977 en 2001.

3 Cultuurhistorische waardenstelling

Door het sterke contrast tussen het erf in de huidige toestand en de aangrenzende buurtschap voeren we de waardering in twee stappen uit. Eerst gaan we in op de microschaal: een waardering van het erf in zijn huidige toestand (tabel 1). Daarna zoomen we uit en kijken we naar Loo als geheel (tabel 2). Er dient nadrukkelijk bijgezegd te worden dat het hier een landschappelijke en ruimtelijke waardenstelling is waarin de boerderij als object van historische bouwkunst met zijn zichtbare kwaliteiten als onlosmakelijk middelpunt van het historisch erf en deel van een historische buurtschap wordt meegenomen. Een bouwhistorische waardenstelling wordt volgens andere richtlijnen uitgevoerd en is hier niet aan de orde.

criterium	Score ⁶⁹	Onderbouwing
Gaafheid	3	Door de landbouwkundige ontwikkelingen van de laatste 60 jaar is het erf behoorlijk aangepast. De kuilen, ligboxenstal en moderne woning sluiten in typologie en positionering niet aan op de historische context. Het feit dat de oude boerderij, een aangrenzende kleine stal en enkele oude (kastanje)bomen alsmede een deel van de oude oprit naar het erf bewaard zijn gebleven, maakt dat we nog tot een middelwaarde komen.
Zeldzaamheid	3	Het agrarische erf in zijn huidige toestand is niet zeldzaam, de vroeg-19e-eeuwse boerderij is dat door zijn hoge ouderdom eerder wel. Daardoor komen we op een middelwaarde uit.
Kenmerkendheid	2	Het huidige erf is door de vele aantastingen en de ligging aan de sterk vergraven Berkel niet meer kenmerkend voor historische boerenerven in dit deel van de Achterhoek.
Ouderdom	3	Net als bij zeldzaamheid geldt dat de historische boerderij en het erf daaronder wel oud zijn (19e eeuw c.q. middeleeuws), de rest van de invulling van het erf niet.
Ensemblewaarde	4	De ensemblewaarde wordt als hoog ingeschaald. Er is een sterke historische relatie tussen de historische boerderij en de rest van de buurtschap.
Kwetsbaarheid	4	Alhoewel er ook fenomenen aanwezig zijn die niet waardevol en niet kwetsbaar zijn, maakt a) de toestand waarin de huidige boerderij verkeert, b) het ontbreken van een wettelijke status en c) het bestaan van herontwikkelingsplannen, de kwetsbaarheid hoog. De planologische bescherming die ervoor is opgenomen vermindert de kwetsbaarheid iets.

Tabel 1. Microschaal: waardering van het erf Bisperink in relatie tot de aangrenzende buurtschap.

De waarde van het erf Bisperink komt uit op 3,2. Dat is een middelwaarde. Belangrijk is echter dat deze middelwaarde is bepaald door twee extremen uit te middelen: een lage waarde voor de moderne invulling van het erf aan de ene kant en een hoge tot zeer hoge waarde voor het historische erf, de nog aanwezige boerderij, de oude toegangsweg en enkele objecten op het erf aan de andere kant. Zou je dus het historische en subrecente deel apart van elkaar waarderen, dan kom je tot twee ver uit elkaar liggende waarden.

⁶⁹ Op een schaal van 1 (laag) tot 5 (hoog).

Criterium	Score ⁷⁰	Onderbouwing
Gaafheid	4	Alhoewel door de ruilverkaveling de randen van de buurtschap zijn aangetast en verkleind, zorgen de nog aanwezige waarden voor een hoge gaafheid, waarbij de hoeveelheid historische bouwmassa, de deels nog intacte infrastructuur en de nog herkenbare ligging tussen essen/kampen en het Berkeldal (mede) bepalend zijn voor gaafheid.
Zeldzaamheid	4	Buurtjes met een dergelijke gaafheid zijn niet algemeen in de Achterhoek, en daarmee zeldzaam te noemen. De doorgevoerde ruilverkaveling en Berkelkanalisatie maken de context iets minder zeldzaam.
Kenmerkendheid	4	De aanwezigheid van een brink, de intacte boerderijen met een fraaie landschappelijke ligging evenals het deels nog aanwezige actieve agrarische gebruik maken Loo heel kenmerkend voor het historisch bepaalde Achterhoekse platteland.
Ouderdom	4	De brinkstructuur komt, alhoewel in zijn structuur wel gemoderniseerd, voort uit een middeleeuws fenomeen. Aan de ouderdom dragen ook de omliggende landschappen en dichtheid aan de historische bebouwing bij.
Ensemblewaarde	5	De individuele objecten zijn vaak al waardevol, maar de combinatie van het geheel tot een relatief gave buurtschap maakt dat de ensemblewaarde hier zeer hoog is.
Kwetsbaarheid	3	Aangezien ontwikkelplannen ontbreken en minstens 1 object als rijksmonument (Looweg 2) en 3 objecten als gemeentelijk monument (Looweg 4, 6 en 8) beschermd zijn is de kwetsbaarheid beperkt. Objecten die niet als monument beschermd zijn, zoals Brinkweg 2, evenals de gaafheid van de buurtschap dragen bij aan het verhogen van de kwetsbaarheid. Daarmee komt de kwetsbaarheid op een middenwaarde uit.

Tabel 2. Macroschaal: waardering van de buurtschap en de omgeving.

Kijken we naar de gemiddelde score voor Loo als geheel (tabel 2), waarbij ook Brinkweg 2 is betrokken, dan komen we uit op een score van 4,0, zijnde een hoge waarde. Met deze waardenbepaling op macroschaal ontstaat er een discrepantie tussen de middelwaarde van het erf in de huidige toestand (microschaal) en de hoge waarde van Loo als geheel op macroschaal. Wat er echter zowel aan waarden op het erf van Brinkweg 2 aanwezig is, en aan waarden in Loo als geheel, heeft te maken met authenticiteit, zowel in de eeuwenoude structuur als in het historisch materiaal / de historische bouwmassa. Alleen is er met name op Brinkweg 2 sprake van een verstoring van de eeuwenoude structuur door de aanvulling met moderne bebouwing en, misschien nog wel meer, door structuren als kuilhopen op het erf.

Op basis van de waardeomschrijvingen op micro- en macroschaal kunnen we concluderen dat de cultuurhistorie in zijn algemeenheid en de identiteit en waarde van Loo in het bijzonder erbij gebaat zou zijn als:

- de aanwezige waarden, zowel in historische bouwmassa als in erfstructuur, bewaard en versterkt worden;
- in het kader van de nieuwe ontwikkelingen kansen worden aangegrepen om de historische erfstructuur en vooral de verbinding tussen het huidige erf en de buurtschap Loo in de vorm van de oude toegang, te herstellen en te versterken.

⁷⁰ Op een schaal van 1 (laag) tot 5 (hoog).

4 Adviezen

In hoofdstuk 3 benoemden we de waarden en gaven we ook aan welke mogelijkheden en kansen er liggen voor zowel het erf als de relatie tussen het erf en de rest van Loo. Dat leidt tot de conclusie dat niet alleen vanwege de aanwezige waarden, maar ook vanwege de kansen tot herstel van de buurtschap, bij nieuwe ontwikkelingen **het behoud en herstel van de cultuurhistorische waarden, zowel in de ruimtelijke structuur als van de bebouwing**, uitgangspunt moeten zijn. Het moet dan gaan om een afgewogen mix tussen behoud van het oude en toevoeging van nieuwe, bij de buurtschap passende elementen. Mits goed uitgevoerd kunnen die het beeld van de buurtschap alleen maar sterker maken. Concreet betekent dat het volgende:

Bestaande bebouwing

- De ligboxenstal kan worden gesloopt; de cultuurhistorische waarde daarvan, ook al betreft het een vroeg exemplaar, is zeer beperkt.
- Het woonhuis van ca 1980 hoeft vanuit cultuurhistorisch perspectief niet bewaard te blijven, maar behoud ervan is niet problematisch. Het is dan wel wenselijk dat de ontwikkelingen nabij de oude boerderij richting het noorden ruimtelijk los komen te staan van de locatie van dit woonhuis, waardoor beide erven visueel enigszins van elkaar gescheiden worden. Door de ligboxenstal te slopen en de ontwikkeling van de nieuwe erven vooral aan het historische langgerekte erf te koppelen, zou dat mogelijk moeten zijn.
- De historische boerderij Bisperink is van dusdanige cultuurhistorische waarde, zowel ten aanzien van het bouwwerk zelf, als in relatie tot het historische erf én in combinatie met de aangrenzende erven van Loo, dat ons inziens vertrekpunt moet zijn om de oude boerderij te behouden. Qua behoud gaat het dan daarbij hoofdzakelijk om het exterieur, zijnde de dakconstructie met pannen en de buitengevels, alsmede de dragende constructie in het pand (gebinten en balklagen, brandmuur tussen deel en huis; mogelijk ook houten plafonds c.q. vloeren). In het interieur kan dan een nieuwe invulling gekozen worden.

Het feit dat ook in het interieur nog cultuurhistorisch interessante en mogelijk deels bruikbare onderdelen aanwezig zijn, zoals delftsblauwe tegels, de originele vloerplavuizen en het nodige houtwerk aan bijvoorbeeld historische deuren, geven we vooral ter inspiratie mee. Huizen met authentieke onderdelen hebben een bepaald voordeel in de markt, dus het kan behalve erfgoedredenen ook economisch interessant zijn daar iets mee te doen.

Behoud en herstel van het exterieur dient zoals aangegeven vertrekpunt voor verdere ontwikkeling van het boerderijgebouw met vast daaraan verbonden onderdelen (zoals de endskamer) te zijn. Zwaar aangetaste delen, zoals delen van de oostgevel van de endskamer en van de zuidgevel van het woongedeelte, kunnen op een moderne, maar goed met de rest van het gebouw afgestemde wijze ⁷¹ worden ingevuld. Moderne aanpassingen aan de buitengevels uit het oogpunt van een goede bruikbaarheid, zoals openingen in het dak en de

⁷¹ Welke vorm daarvoor gekozen wordt, is ter nadere bespreking.

gevels voor lichttoetreding, zijn bespreekbaar, mits daarbij een zorgvuldig ontwerp wordt gemaakt.

- Ten aanzien van de gevels van de boerderij is belangrijk om te vermelden dat ook de 'rommeligheid' van sommige gevels, namelijk de daarin aanwezige bouwsporen, van belang zijn voor de cultuurhistorische waarde. Het opnieuw opmetselen van gevels tijdens een restauratie, en daarmee het verloren gaan van de bouwhistorische informatie, dient tot een minimum beperkt te blijven.
- Een bouwhistorisch onderzoek kan veel nuttige informatie aan het licht brengen voorafgaand aan het maken van een ontwerp voor restauratie van de boerderij. Een bouwtechnisch onderzoek door experts op het gebied van monumentenzorg is eveneens aanbevelenswaardig.
- Mocht na gedegen onderzoek en om valide redenen ⁷² behoud van de historische boerderij niet mogelijk blijken, dan is het wenselijk dat op dezelfde locatie een nieuw bouwwerk verrijst dat in hoofdvorm (footprint, bouwvolume, kap- en goothoogten, gevelbeeld) aansluit op de oude boerderij en met een in de omgeving ingepast materiaalgebruik – zonder een per sé historiserende architectuur. Op die manier krijgt het erf een nieuw hoofdgebouw dat vertrekpunt kan zijn voor een op historische principes gestructureerd erf met een in maat en schaal op elkaar afgestemd hoofdgebouw en meerdere bijgebouwen. In dat geval adviseren we wel om specifieke bouwelementen bij de sloop te sparen, en zo mogelijk in het nieuwe bouwwerk in te passen. Te denken valt onder meer aan de twee gevel- c.q. sluitstenen. Voorafgaand aan de sloop adviseren we ook de vastlegging van de bouwhistorische ontwikkelingsgeschiedenis van het pand door een bouwhistoricus.

Het erf

De beoogde nieuwe ontwikkelingen bieden een unieke kans de oude, langgerekte erfstructuur te herstellen en het erf weer volwaardig op de rest van de buurtschap Loo aan te sluiten. De beoogde sloop van de ligboxenstal past in dit wenselijke ruimtelijke beeld. Daartoe zijn verder de volgende zaken aanbevelenswaardig:

- In zijn algemeenheid: een historisch erf heeft niet één karakteristieke vorm. Afhankelijk van de locatie en de historische ontwikkeling heeft elk erf zijn eigen structuur, opbouw en context. Hier was de langgerekte erfvorm richting de Looweg, met in het zuiden een boerderij en verder noordelijk een schuur, waaromheen kleinere bijgebouwen, bepalend. Het is dan ook die kenmerkende vorm die vertrekpunt zou moeten zijn voor verdere ontwerpen.
- Verwijderen van de kuilhoop en de rest van de aanwezige aanleg van agrarische functies van het erf geven de gelegenheid tot herstel van de historische ontsluiting. Vervolgstep is daarom het herstellen van de deels nog aanwezige erfontsluiting naar het noorden, richting de Looweg. Het is verstandig deze, in verband met de context van de buurtschap, on- of halfverhard te houden;
- Plaatsing van nieuwe woningen langs deze erfontsluiting, van wisselende grootte en in architectuur passend bij het karakter van vroegere bijgebouwen van een boerderij. De

⁷² Te denken valt onder meer aan een tegenvallende bouwtechnische staat.

draaiing / oriëntatie van de woningen en de daarbij horende beplanting moet zodanig zijn, dat de bebouwing samen het beeld van een (langgerekt) oud boerenerf vormt. De verschillende situaties sinds 1832 dienen uitgangspunt te zijn, waarbij vooral de plaats van de oude schuur interessant is als nieuwe 'footprint' voor een gebouw.

- Het is verder aan de ontwerpers om, ook gezien tuinen, parkeergelegenheden etc., zo te ontwerpen dat de visuele eenheid van het erf en de ontsluiting van de woningen vanaf de toegangsweg het vertrekpunt is. De tuinen zouden dan bijvoorbeeld achter de huizen, gericht op het westen en het oosten, kunnen liggen. De tuinen dienen vervolgens aan de achterzijde zodanig ingeplant te worden, dat deze beplanting bijdraagt aan de homogene uitstraling van het 'nieuwe erf Bisperink'.

Literatuur

- Hekket, B.J., 1966. Enkele kenmerken en verklaringen van Twentse familienamen. Jaarboek Twente.
- Keunen, L.J. & S. van der Veen, A.L. van Saane, 2016. ... waarheen de zandweg tussen de velden ons leidt ...; een cultuurhistorische waardenkaart van de gemeente Berkelland. RAAP-rapport 3102. RAAP Archeologisch Adviesbureau, Weesp.
- Laak, J.C. ter, 2005. De taal van het landschap. Pilotproject Toponiemen in de Berkelstreek. RAM-rapport 123. Rijksdienst voor het Oudheidkundig Bodemonderzoek, Amersfoort.
- Maas, L.H., A.H.G. Schaars en G.A. te Lindert (red.), 2004. Boerderij- en veldnamen in Eibergen. Stichting Staring Instituut / Mr. H.J. Steenbergenstichting / Historische Kring Eibergen, Doetinchem.
- Schilfgaarde, A.P. van, 1961. De graven van Limburg Stirum in Gelderland en de geschiedenis hunner bezittingen. Van Gorcum & Comp N.V., Assen.
- Terhalle, H., 1990. Die Berkelschiffahrt in der Wirtschaftsgeschichte des niederländisch-westfälischen Grenzraumes. Beiträge des Heimatvereins Vreden zur Landes- und Volkskunde 4. Heimatverein Vreden, Vreden.
- Vaarwerk, B.H.M. te, 2001. De Hof te Vaarwerk en zijn bewoners, 1188-1900. Historische Kring Eibergen, Eibergen.
- Vaarwerk, B. te, z.j. Aantekeningen bij de geschiedenis van Mallem. Mallem, buurschap én heerlijkheid onder Eibergen. Zie: <https://docplayer.nl/113590645-Mallem-buurschap-en-heerlijkheid-onder-eibergen.html>

Overzicht van figuren, tabellen, bijlagen en appendices

Figuren:

Figuur 1. Ligging van plangebied en beoogd bebouwingsvlak.	6
Figuur 2. Maaiveldhoogte in het plangebied. De Mallemse es en de kleinere kampen in het zuiden komen er door hun rode kleur goed uit (bron: AHN3).	7
Figuur 3. Geomorfologie (terreinvormen) van het plangebied en omgeving (bron: Alterra).	8
Figuur 4. Bodems van het plangebied en omgeving (bron: Alterra).	9
Figuur 5. Kerk van het stift Vreden, gewijd aan de H. Felicitas (bron: Wikimedia Commons).	12
Figuur 6. De noordoostelijke Achterhoek, ca 1680. Loo staat met een symbooltje ingetekend, hier in blauw (bron: Gelders Archief, Topografisch-historische Atlas Gelderland, inventarisnr 323).	13
Figuur 7. De zeer schetsmatige Hottingerkaart uit de tweede helft van de 18e eeuw met de erven in 't Loo.	13
Figuur 8. Het Loo op de Berkelkaart uit 1763. Centraal herkennen we de meander in de Berkel met de Loobrug, met direct links van de meander vermoedelijk Grijsen en Boerhof symbolisch weergegeven. We herkennen bezit van 'Marienburg' in de omgeving (bron: Stadsarchief Zutphen, 0001 oud archief van de stad Zutphen, inventarisnr 1899, d.d. 1763). Het is de oudste min of meer gedetailleerde kaart van het gebied waarop de erven staan afgebeeld.	15
Figuur 9. Uitsnede van het Loo, 1818-1820. De boerderij heet hier al Bispering, en daarachter zien we de tuin liggen waar Boerhof stond (bron: Gelders Archief, 0509, inventarisnr 361, blad 0017).	16
Figuur 10. Het Loo op de Berkelkaart van 1844-1850 (bron: Gelders Archief, 0509, inventarisnr 362).	17
Figuur 11. Het zondagsschooltje (rechts) met op de achtergrond het erf Bisperink, ca 1970. We kijken hier op de noordgevel van de nu niet meer bestaande schuur. Op de achtergrond zien we nog de oude varkensstal die westelijk van de boerderij stond (bron: collectie ECAL).	18
Figuur 12. Zuidgevel van de boerderij met het woongedeelte (rechts) en de oostgevel van de endskamer (voor). Daarboven zien we nog de takken van de oude kastanjes (foto: RAAP, 14 oktober 2021).	20
Figuur 13. Noordgevel van de boerderij, met de ingang van het bedrijfsgedeelte. In de gevel zijn talloze bouwsporen aanwezig die iets vertellen over de ontwikkeling van het gebouw sinds de bouw in 1826 (foto: RAAP, 14 oktober 2021).	20
Figuur 14. Relicten van het vroegere interieur van het woongedeelte, waaronder deuren, tegels en verdere, in slechte staat verkerende wandafwerkingen. Ook de plavuizen op de vloer zijn nog origineel (foto: RAAP, 14 oktober 2021).	21
Figuur 15. Wandafwerkingen, kleurstelling en kozijnen zijn deels nog origineel, maar de wandafwerking is deels in slechte staat (foto: RAAP, 14 oktober 2021).	21
Figuur 16. De deel wordt nog voor jongvee gebruikt (foto: RAAP, 14 oktober 2021).	22
Figuur 17. Vermoedelijk naoorlogs bijgebouw (foto: RAAP, 14 oktober 2021).	22
Figuur 18. Gevelsteen van de verbouwing uit 1926 (foto: RAAP, 14 oktober 2021).	23
Figuur 19. Gevelsteen van de bouw uit 1826 (foto: RAAP, 14 oktober 2021).	23
Figuur 20. Veldnamen in 't Loo. We herkennen ten noorden van de brink vooral de traditionele onderdelen van het agrarisch bedrijf: de goorden en hof (tuinen) en het akkerland (kamp, braak) (bron: Maas e.a. 2004).	26
Figuur 21. Veldnamen direct ten westen van het plangebied. Linksonder herkennen we de Mallemse molen. De percelen den Akker, Huusstae en de Moat sluiten aan op het plangebied. Opmerkelijk is de	

veldnaam Huusstae: ligt hier de middeleeuwse voorganger van het erf Bisperink en/of Boerhof? (bron: Maas e.a. 2004).	27
Figuur 22. Grondgebruik in 1832 (bron: HisGIS Gelderland).	28
Figuur 23. Voorbeeld van een boerderij met onderschoer en verder terugliggende niendeuren (met dank aan C.J. Frank, MAB).	29
Figuur 24. De veranderingen in 1878. Zwart omlijnd en rood gevuld is bestaand, zwart omlijnd en niet gevuld is verdwenen, rood gearceerd is nieuw (bron: kadastrale hulpkaartjes Eibergen, sectie A, nummer 141).	31
Figuur 25. De uitbreiding van de schuur, 1894 (bron: kadastrale hulpkaartjes Eibergen, sectie A, nummer 204).	32
Figuur 26. Aanpassingen van erf én Berkel, 1901 (bron: kadastrale hulpkaartjes Eibergen, sectie A, nummer 241).	33
Figuur 27. De vernieuwing van de oostelijke gevel, dj. 1912 (bron: kadastrale hulpkaartjes Eibergen, sectie A, nummer 294).	34
Figuur 28. Aanpassingen aan de Berkel, 1941 (bron: kadastrale hulpkaartjes Eibergen, sectie A, nummer 429).	34
Figuur 29. Inmiddels begroeide oude ontsluiting van het erf, met op de achtergrond de boerderij (foto: RAAP, 14 oktober 2021).	35
Figuur 30. Zicht op de bebouwing die eertijds op de brink van het Loo stond (foto: RAAP, 14 oktober 2021).	35
Figuur 31. De 'nieuwe' ontsluiting naar de Brinkweg; rechts de parallelsloot van de Berkel, met daarachter de Loobrug (foto: RAAP, 14 oktober 2021).	36
Figuur 32. De ontwikkeling van het landschap tussen 1890 en 1965.	37
Figuur 33. De ontwikkeling van het landschap tussen 1977 en 2001.	38

Tabellen:

Tabel 1. Microschaal: waardering van het erf Bisperink in relatie tot de aangrenzende buurtschap.	39
Tabel 2. Macroschaal: waardering van de buurtschap en de omgeving.	40

Bijlagen:

Bijlage 1. Tijdschaal

Appendices

n.v.t.

Bijlage 1. Tijdschaal

Archeologische perioden					
Tijdperk				Datering	
Recente tijd					
Nieuwe tijd			C	1945	
			B	1850	
			A	1650	
Middeleeuwen			Laat B	1500	
			Laat A	1250	
	Vroeg	D: Ottoonse tijd	1050		
		C: Karolingische tijd	900		
		B: Merovingische tijd	725		
		A: Volksverhuizingstijd	525		
	450				
Romeinse tijd			Laat	270	
			Midden	70 na Chr.	
			Vroeg	15 voor Chr.	
Prehistorie	IJzertijd			Laat	250
				Midden	500
				Vroeg	800
	Bronstijd			Laat	1100
				Midden	1800
				Vroeg	2000
	Neolithicum (Nieuwe Steentijd)			Laat	2850
				Midden	4200
				Vroeg	4900/5300
	Mesolithicum (Midden Steentijd)			Laat	6450
				Midden	8640
				Vroeg	9700
	Paleolithicum (Oude Steentijd)			Laat	12.500
				Jong B	16.000
				Jong A	35.000
				Midden	250.000
				Oud	

tabel1_standaard_Archeologisch_RAAP_2014

label1_standaard_Archeologisch_RAAP_2014